گۆڤارا زانستێن مرۆڤایەتی یا زانکۆیا زاخۆ
مجلة العلوم الانسانية لجامعة زاخو
Humanities Journal of University of Zakho (HJUOZ)
Vol. 9, No. 1, pp. 1–17, March -2021
hjuoz.uoz.edu.krd
p-ISSN: 2664-4673
e-ISSN: 2664-4681
journals.uoz.edu.krd

کاریگەرییا ئایینێ زەردەشتی ل سەر شعرێن مەلاخەلیل مشەختی

کامران ابراهیم خلیل

پشکا زمانێ کوردی، فاکۆلتییا زانستێن مرۆڤایەتی، زانکۆیا زاخۆ، هەرێما کوردستانێ– عیراق. (kameran.khelil@uoz.edu.krd)

وەرگرتن: 2020/12   پەسەندکرن: 2021/01   بەلاڤکرن: 2021/03   https://doi.org/10.26436/hjuoz.2021.9.1.660

پۆختە:

بەری هاتنا ئایینێ ئیسلامێ، زەردەشتییەت ئایینێ سەرەکیێ کوردان بوویە، پشتی هاتنا ئیسلامەتیێ ئەڤ ئایینە ل کوردستانێ بەرەڤ لاوازی و نەمانێڤە چوویە، لێ ل گەل هندێ ژی هەمی دەمان ب ئاوایێن جۆراوجۆر د کەلتور و ئەدەبیاتا کوردان‌دا مایە و کاریگەرییا خۆ لسەر وان هەبوویە ب تایبەتی پشتی سەرهلدان و وەرارا هەستێ نەتەوەییێ کوردان ل داوییا سەدێ نوزدێ و ب درێژییا سەدێ بیستێ. ل ئەڤێ قوناغێ ئایینێ زەردەشتی ب رەنگەکێ نوی د کەلتور و ئەدەبیاتا کوردان‌دا خویابوویە، ئێدی گرنگیدان و باسکرنا ئەڤی ئایینی بوویە بەشەک ژ هەستێ نەتەوەییێ ژمارەکا بەرچاڤ ژ نڤیسەر و شاعرێن کورد، ئەڤان نڤیسەر و شاعران ب شانازیڤە باسێ زەردەشت و ئایینێ وی کرییە. ئێک ژ ئەڤان شاعران ژی (مەلاخەلیل مشەختیی)یە کو گەلەک ب زەردەشت و ئایینێ وی داخبار بوویە، لێ جیاوازییا مشەختی لگەل پرانییا شاعرێن کورد ئەوە کو ل ئاوارەییێ، واتە ل ئیرانێ کارلێک و تێکەلییەکا راستەوخۆ ل گەل زەردەشتیان و دابونەریتێن وان هەبوویە و دویڤچوونەکا باش ل سەر ئایینێ زەردەشتی کرییە. ئەڤ ڤەکۆلینە هەولا بەرجستەکرنا چەوانییا پێکاریگەربوونا مشەختی ب ئایینێ زەرەدەشتی و کارلێکا وی لگەل جڤاکێ زەردەشتیان ددەت. ڤەکۆلین لسەر ئەڤێ گریمانەیێ هاتیە ئاڤاکرن کو پێکاریگەربوونا مشەختی ب ئایینێ زەردەشتی پتر ژ روانگەهەکا نەتەوەیی بوویە و ڤیانا وی ژی بۆ ئەڤی ئایینی ب تنێ هەلچوونەکا سۆزداری نەبوویە، بەلکو بەرهەمێ خواندن و دویڤچوونا وی بوویە. د ئەڤێ ڤەکۆلینێدا پشتبەستن لسەر رێبازا وەسفی شرۆڤەکاری هاتییەکرن.

پەیڤێن سەرەکی: زەردەشت، ئایینێ زەردەشتی، مشەختی، ئەهورا مەزدا،ئاڤێستا.

1. پێشەکی

پشتی سەرهلدان و وەرارا هزرا نەتەوەیی د شعرا نوییا کوردیدا، گرنگیدان ب مێژوویا کورد و کوردستانێ و شانازیکرن ب کەسایەتیێن ناڤدار د دیرۆکا کوردان و پەسنا کار و دەستکەفتێن وان بوونە جهێ گرنگیپێدانا شاعرێن کورد. دیارە ئەڤ چەندە ب بەشەک ژ ناسنامەیا نەتەوەییا کوردان هاتییە زانین و ژبۆ پرکرنا ئەو ڤالاتییا کو دوژمنێن کوردان د تێگەهشتن و رۆشنبیرییا تاکێ کوردیدا سەبارەت ب رەسەنایەتی و مێژوویا کوردان پەیداکری، هاتییە بکارهینان. (مەلاخەلیل مشەختی) ژی وەکو شاعرەکێ کوردان کو ب درێژییا سەدێ بیستێ ژیایە و تەڤلی هزر و خەباتا نەتەوەیی بوویە، د شعرێن خۆدا گرنگییەکا زۆر دایە مێژوویا مللەتێ خۆ و هەولدایە ئەڤێ چەندێ وەکو ئامرازەک بۆ هشیارکرنا نەتەوەیی و بەرسڤدانا دوژمنان بکاربهینیت. زەردەشت ژی ئێک ژکەسایەتیێن ناڤدار د مێژوویا گەلێن ئێرانیدایە کو ب دیتنا مشەختی ژ بابکالێن کوردانە.

مشەختی وەکو کەسەکێ نەتەوەیی گرنگییەکا زێدە دایە زەردەشت و ئایینێ وی، ئەڤ گرنگیدانا مشەختی ب تنێ بریتی نینە ژ ستایشەکا دویر ژ دویڤچوون و زانینێ بەلکو بەرهەمێ تێکەلبوونا وی لگەل جڤاکێ زەردەشتیان ل وەلاتێ ئیرانێ و خواندنا وی بۆ ئاڤێستا و ژێدەرێن پەیوەست ب ئاینێ زەردەشتی و زەردەشتیانە.

1.1 ناڤونیشانا ڤەکۆلینێ ڤەکۆلینێ:

(کاریگەرییا ئایینێ زەردەشتی لسەر شعرێن (مەلاخەلیل مشەختی).
ئەڤ ڤەکۆلینە هەولدانەکە بۆ بەرجستەکرنا پێگەریگەربوونا (مەلاخەلیل مشەختی) ب ئایینێ زەردەشتی و چەوانییا مفا وەرگرتنا وی ژ ئەڤی ئایینی.

2.1 رێبازا ڤەکۆلینێ:

د ئەڤێ ڤەکۆلینێدا پشتبەستن لسەر رێبازا (وەسفی ـ شرۆڤەکاری) هاتییەکرن.

3.1 گریمانەیا ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە لسەر ئەڤێ گریمانەیێ هاتییە ئاڤاکرن کو (مەلاخەلیل مشەختی) ل ژێر کاریگەرییا هەستێ خۆ یێ نەتەوەیی ب پیرۆزی

تەماشەی زەردەشت و ئایینیٚ وی کرییە، بنەما و باوەرییێن ئایینیٚ زەردەشتی هینایە ناڤ شعرێن خۆ.

4.1. پرسیارێن ڤەکۆلینیٚ:

1- مشەختی چەوا تەماشەی زەردەشت و ئایینیٚ وی کرییە ؟

2- مشەختی چەوا باسیٚ ئاڤێستاییٚ کرییە ؟

3- کیژك بیروباوەر و بنەماییێن ئایینیٚ زەردەشتی د شعرێن مشەختیدا دهێنە دیتن؟

4- ئایا مشەختی شیایە بۆ خزمەتکرنا مەبەستێن نەتەوەیی و نیشتیمانی مفای ژ سیمبۆل و باوەرییێن ئایینیٚ زەردەشتی وەربگریت؟

5- بۆچی مشەختی گرنگیدایە ئایینیٚ زەردەشتی؟

5.1. ئامانجا ڤەکۆلینیٚ:

ئەڤەیە کو نێرینا مەلاخەلیل مشەختی بۆ زەردەشت و ئایینیٚ وی بدەتە دیارکرن، هەر وەسا چەوانییا مفاوەرگرتنا مشەختی ژ بنەما و باوەرییێن ئەڤی ئایینی بدەتە خویاکرن.

6.1. پەیکەریٚ ڤەکۆلینیٚ:

ئەڤ ڤەکۆلینە لسەر چوار بەندان هاتییە دابەشکرن، بەندیٚ ئێکیٚ تایبەتە ب رەنگڤەدانا کەسایەتی و ژیانا زەردەشتی د شعرێن (مەلاخەلیل مشەختی)دایە، ل ڤێریٚ باسیٚ بیروبۆچوونێن جیاواز دەربارەی سەردەم و جهیٚ ژدایکبوونا زەردەشتی و هەروەسا هندەك زانیاریان ل دۆر کەسایەتی و ژیانا وی هاتییەکرن و پاشی باسیٚ هەلویستیٚ مشەختی بەرامبەر زەردەشت و ئایینیٚ وی و سەردەم و ژیان و کەسایەتییا وی هاتییەکرن. ل بەندیٚ دوویێ دا ب کورتی باسیٚ قوناغێن وەرار و لاوازبوونا ئایینیٚ زەردەشتی و رەنگڤەدان ئەڤیٚ چەندیٚ د شعرێن مشەختیدا هاتییەکرن. بەندیٚ سێییٚ تایبەت ب پەرتووکا پیرۆزا ئایینیٚ زەردەشتی، واتە ئەڤێستا و نێرینا مشەختی بۆ ئەڤیٚ پەرتووکێیە. بەندیٚ چواریٚ هاتییە تەرخانکرن بۆ رەنگڤەدانا بنەما و باوەرییێن ئایینیٚ زەردەشتی و چەوانییا رەنگڤەدانا وان د شعرێن مشەختیدا، ل ڤێریٚ باسیٚ پەرەستن د ئایینیٚ زەردەشتی و ململانا دناڤبەرا هێزا باشی و خرابییٚ، بنەماییێن رەوشتییێن ئایینیٚ زەردەشتی، واتە هزرا باش و گۆتنا باش و کرداریٚ باش، جهیٚ ئاگری د ئایینیٚ زەردەشتی و گرنگیدانا ئەڤی ئایینی ب کار و بزاڤ و چاندنیٚ هاتییەکرن.

2. رەنگڤەدانا کەسایەتی و ژیانا زەردەشتی

پێرەوێن ئایینیٚ زەردەشتی هەمی دەمان زەردەشتی وەکو هەژیترین کەس د مێژوویا مرۆڤایەتییٚ ددەنە نیاسین، لیٚ سەبارەت ب مێژوویا ژدایکبوون و ژیانا وی رێککەفتی نینن، هندەك شەش هزار سالان بەری زایینیٚ و هندەکێن دی هزار و چوارسەد سال و هندەکێن دی ژی هزار سالان و هندەك ژی حەفت سەد سالان بەری زایینیٚ ب سەردەمیٚ ژیانا زەردەشتی ل قەلەم دددەن.(هیوم، 1369، ص270)

دیارە رەه و ریشالێن ئەو زانیارییێن کو زەردەشتی بۆ هزران سالان بەری زایینیٚ دزڤرینن ژێدەرێن یونانییێن کەڤنن، د ڤان ژێدەراندا زەردەشت بۆ سەردەمێن گەلەك کەڤن هاتییە زڤراندن هندەك وی بۆ پتر ژ هزار سالان بەری زایینیٚ دزڤرینن و هندەکێن دی د ئەڤیٚ باوەرییێدانە کو زەردەشت دوو هزارسالان بەری زایینیٚ ژیایە(پورداوود، 1384، ص21–22)، لیٚ گەلەك ڤەکۆلەر د ئەڤیٚ باوەرییێدانە کو ژێدەریٚ ئەو مێژوویا شەش هزار سالییا بەری زایینیٚ کو د ژێدەرێن یونانیدا ب تایبەت یێن سەردەمیٚ ئەفلاتوونی هاتییە، پتر پەیوەستە ب ئەفسانە و چیڤانۆکێن یونانیان و چ راستی بۆ وان نینە(بویس، 1377، 30–31). ل دویڤ ئەو (زانیارییێن کو د ژێدەرێن زەردەشتیاندا و ئەوێن کو ژ لاییٚ چەندین مێژوونڤیسێن ئیسلامیڤە هاتینە پەسەندکرن، ئەم دشێین بێژین ماوەییٚ ژیانا زەردەشتی بۆ 660 سالان بەری زایینیٚ دزڤریت) (پورداوود، 1384، ص21–22). هەر چەندە کو ئەڤ مێژوویە تا رادەیەکیٚ زۆر هاتییە پەسەند کرن لیٚ لگەل هندیٚ ژی هندە ڤەکۆلەر ب پشتبەستن ب زمان و زانیارییێن کەڤنترین بەشێن ئەڤێستاییٚ ئەڤیٚ مێژژوورییٚ رەت دکەن و د ئەڤیٚ باوەرییێدانە کو سەردەمیٚ ژیانا زەردەشتی بۆ بەری دامەزراندنا دەولەتا مادان، یانکو بۆ پتر ژ هەشت سەد سالان بەری زایینیٚ دزڤڕیت (پورداوود،1384، ص21–22)، کەواتە دشێین بێژین پتر وەسا بەربەلاڤە کو زەردەشت دناڤبەرا 628–551 بەری زایینیٚ ژیایە، لیٚ ئەڤ مێژوویە ڤەبڕ نینە و چێدبیت بەری ئەڤیٚ مێژوورییٚ ژی ژیا بیت. (بارندر، 1993، ص90)

دیارە کو ئاریشە ب تنیٚ سەردەمیٚ ژیانا زەردەشتی نینە، بەلکو جارنا باسیٚ هەبوون و نەبوونا وی ژی دهێتەکرن، ئانکو هندەك زەردەشتی ب کەسایەتییەکیٚ مێژوویی دزانن کو هەولا چاکسازییٚ د ئایینەکیٚ کەڤندا دایە، واتە ئەو ئایینیٚ کو بەری هاتنا وی دناڤ مللەتێن هند و ئۆروپیدا باو بوویە. ب دیتنا هندەکێن دی ژی زەردەشت ب تنیٚ سیمبۆل ئانکو رەنگڤەدانا ئایینیٚ مەزدییە کو گرنگییٚ ددەتە پەرستنا ئەهورا مەزدای، ئانکو چ چاکسازییێن ئایینی ژ لاییٚ زەردەشتی نەهاتینەکرن، تەنانەت هەبوونا کەسایەتیەکی ب ناڤیٚ زەردەشتی ژی جهیٚ گومانێیە.(الیاد،1386، ص375–376)

ئەڤ ناکۆکییە و هەبوونا بۆچوونێن جیاواز سەبارەت ب سەردەم و ژیانا زەردەشتی تشتەکیٚ ئاساییە، بەری هەر تشتەکی دڤێت ئەڤیٚ چەندیٚ بدەینە دیارکرن کو زەردەشت پەیوەستە ب سەردەمەکیٚ دێرینڤە، لەوما مە چ زانیارییێن هویر ل سەر ژدایکبوون و ژیانا وی نینن، ژ لایەکیٚ دیڤە ئەڤ ئایینە تووشی گەلەك هێرش و دژایەتیکرنان بوویە، بۆ نموونە پشتی ژناڤچوونا هەخامەنشیان ب دەستیٚ ئەسکەندەریٚ مەقدوونی، و حوکمرانییا جێنشینێن وی یێن سلووکی

بۆ ماوەیێ نێزیکی هەشتێ سالان، گرنگی ب ئایینێ زەردەشتی نەهاتییە دان و پتر هەولا بەلاڤکرنا کلتوورێ یونانیان هاتییەدان، زێدەباری ئەڤێ چەندێ هەر وەکو د نڤیسنێن زەردەشتیاندا هاتییە، ئاڤێستایا راستەقینە د هێرشا ئەسکەندەریدا هاتییە سۆتن. پشتی ب داویهاتنا سەردەمێ دەستەلاتدارییا سلوکیان، ئەشکانی هاتینە سەر دەستهەلاتێ، هەرچەندە کو ئەو ئیرانی بوون و زەردەشتی بوون لێ دەستهەلاتدارییا هەشتێ سالییا یونانیان ب تەمامەتی کاریگەری لسەر وان کربوو، لەوما خۆ ب حەژێکەرێن کلتورێ یونانی دزانین و گەلەک گرنگی ب دابونەریت و بەرهەمێن ئیرانی نەددان. ئەڤ چەندە بەردەوام بوویە تاکو پشتی چوارسەد و حەفتێ و شەش سالان دەمێ دەستهەلاتدارییا ئەشکانیان ب دویماهیك هاتی و ئەردەشێرێ بابەکان وەکو ئێکەمین پاشایێ ساسانیان بوویە دەستهەلاتدار، ل سەردەمێ ساسانیان گرنگییەکا مەزن ب ئایینێ زەردەشتی هاتەدان و پەرتووکێن بەربەلاڤێن ئایینێ زەردەشتی هاتینە کۆمکرن، لێ وەکو خویایە پشتی چوارسەدسالان ئەڤ ئایینە جارەکا دی تووشی هێرشێ بوویە، ئەڤێ جارێ عەرەبان دەولەتا ساسانی ژناڤبریە و جارەکا دی ئایینێ زەردەشتی بەرەڤ لاوازیێڤە چوویە. پشتی چەند سەدەیان ژی دەڤەر تووشی هێرشا مەغولان بوویە و ب ئەڤی رەنگی ئەوا کو عەرەب نەشیاین ژناڤ ببەن سەر دەستێ مەغولان ژناڤچوویە. (پورداوود، 1384، ص21–22.)

ب هەر رەنگەکی بیت و ئەڤ کەسایەتییە کەنگی و چەوا ژیا بیت، ب کەسایەتییەکێ گرنگ و کاریگەر دناڤ مللەتێن ئاریاییێن ئیرانێ دهێتە هژمارتن.(د نڤیسارێن ئایینییێن زەردەشتیاندا گەلەک بابەتێن سەیر و نامۆ دەربارەی پێشبینییێن بەری ژدایکبوونا زەردەشتی و چەوانییا ژدایکبوونا وی هەنە.)(هیوم، 1369، ص270)، سەبارەت ب کەسایەتییا وی ژی دهێتە گۆتن کو (دەمێ زارۆك جهێ سەرسورمانا هەمیان بوویە، بەرسڤێن وی زانایانە و بهێز بووینە، دەمێ ژیێ وی بوویە بیست سال بێ رەزامەندییا دەیبابێن خۆ ژ مال دەرکەفتیە و دەمێ خۆ بۆ خزمەتا ئایینی تەرخان کریە. وەرچەرخانا مەزن د ژیانا وی ل ژیێ سیه سالیێ بوویە، دەمێ هەست ب ئەڤێ چەندێ کری کو ئەهورامەزدای ئەو ژبۆ پاکژبوون و پێغەمبەر بوونێ هەلبژارتییە(هیوم، 1369، ص271–272). د داوی دەقێن زەردەشتیاندا زەردەشت وەکو کەسەکێ پیرۆز هاتییە ناساندن، کەسەك کو مل ب ملێ ئەهورامەزدا و بۆنەوەرێن دیێن ئاسمانی هەژی پەرستنێیە.(هیوم، 1369، ص277).ئەڤە (تشتەکێ سروشتتیە کو زەردەشتی ژی پشتی دەربازبوونا دەمەکێ درێژ ژ مرنا زەردەشتی کەسایەتییا وی بکەنە نموونەیی و وی ب کەسەك بزانن کو هەلگرێ سیفەتێن خودایی بوویە). (الیاد،1386، ص277).

هەلویستێ مشەختی ل بەرامبەر کەسایەتی و ئایینێ زەردەشتی، هەلویستەکێ تایبەتە، ب تنێ بریتی نینە ژ ناڤهینانا وی و ئاماژەدانەکا سەرپێی، بەلکو حەژێکرن و ڤیان و پەسنا شاعری ب خۆڤە دگریت. هەرچەندە کو شاعری ل گەلەك جهان و ب ئاوایێن جۆراوجۆر باسێ زەردەشتی و ئایینێ وی کرییە، لێ هندەك شعر ب تەمامەتی بۆ پەسنا زەردەشتی و ئاینێ وی هاتینە تەرخان کرینە، ژ هەمیان بالکێشتر شعرا(زەردەشت)ە کو ب ئەڤی رەنگی دەست پێ دکەت:

چەند هەیڤ وچەند ستێرە
ناگەنە غارێ زەردەشت
خورشیدێ سەر ب ژێرە
رونکری وارێ زەردەشت (مشەختی، 2012،ل 220)

هەمی رۆناهیێن جیهانێ ناگەهەنە، ئەوێ رۆناهییا کو ژ شکەفتا زەردەشتی دەرکەفتی، ئەڤە ژی ئاماژەیە بۆ ئەو دەمێ کو زەردەشتی ل ناڤ شکەفتەکێ بووراندی و د ئەنجامدا شیای راستییا ئەڤێ جیهانێ بزانیت. زەردەشت هاتییە وەکهەڤکرن لگەل رۆژەکا رۆهن کو رۆناهیێ ددەتە وەلاتی و وەلاتی رۆهن دکەت. شاعر ب رێز و شکۆمەندییەکا مەزن باسێ زەردەشتی دکەت و دێرێن دیێن شعرێدا لایەنێن ئەرێنیێن ئایینێ وی بەرجستە دکەت.

مشەختی نە ب تنێ پەسنا زەردەشتی دکەت بەلکو ئایینێ وی ب ئایینەکێ نموونە و پێشکەفتی دزانیت و داکۆکیێ ل سەر کوردبوونا وی دکەت و شانازیێ ب هندێ دکەت کو کورد ژ نەژادێ زەردەشتینە:

ب چاڤێ عەقلی دینەك زۆر جوانە نە نژیاری ژ دێو و ئەهریمانە
ل دونیایێ چ خۆش و بەختیارم کو ئەز کوردم نە چەفت و نە خوارم
دلێ خۆرەم چ پڕ بەخت و چ شادم کو زەردەشتی هەبوون خوون و نەژادم(مشەختی، 2012،ل 269)

ب نێرینا مشەختی ئەگەر ب چاڤێ عەقلی ئانکو لۆژیکێ و دویر ژ هەست و سۆزان تەماشەی ئەڤی ئایینی بکەین، دێ زانین کو ئایینەکێ پاکە و نژیارێ ئەڤی ئایینێ هزرێن خراب و وێرانکەر نینن. شاعر شانازیێ ب هندێ دکەت کو کوردە، ئەگەرێ ئەڤێ شانازیکرنێ ژی ئەوە کو بابکالکێن وی زەردەشتی بووینە و خودان باوەرییەکا پاك و زەلال بووینە. ل دەڤ مشەختی ستایشکرنا زەردەشتی پەیوەستە ب لایەنێ نەتەوایەتی و نیشتیمانیڤە، واتە ب ئەرکەکێ نەتەوەیی هاتییە زانین:

وەکی من تە دڤێتن، کیشوەرێ خۆ؟
ستایشا بکە بۆ پێغەمبەرێ خۆ
ژ دل دەرکە رەها بێگانەگۆیی
بەسە کلك و بەسە بێ ئابرویی(مشەختی، 2012،ل 269)

ئەگەر کە سەك ب دروستی حەژ کورد ستانێ دکەت، دڤێت ستایشا پێغەمبەرێ خۆ بێ دێرین، واتە زەردەشتی بکەت، ب ئەڤی رەنگی هەر کوردەك دێ شێت خۆ ژ بیانی پەرستیێ رزگاربکەت.

مشەختى ستايشا ئايينێ زەردەشتى و بنەما و ئامۆژگاريێن ئەڤى ئايينى ژى دكەت. شاعر لسەر زارێ زەردەشتى ب خۆ ب پەسن و ستايشا ئايينێ زەردەشتى رادبيت:

ئايينم ئازادى ددەت،هەم خۆشى و شادى ددەت

ئاڤاهى و دادى ددەت،چاڤرۆن بژين پڕ لڤلڤين

ژ ئايينم زانا ببى،دل رەوشن و بينا دبى

بۆ راستيان گويا دبى،كردارێ چاك و چێترين

دينم جيهان گولشەن دكەت،ئاسوودە ژ ئەهريمەن دكەت

جان و دلا رەوشەن دكەت،بۆ تە سپێرە ئاسنين

تو ژ پەرتەوێ دينێ (بەهى)،دێ بينى شەوق و فەرەهى

ب رازێ جيهانێ ئاگەهى،دێ ناسى رويلى ژ هنگڤين (مشەختى، 2012،ل 300)

ب ديتنا مشەختى ئايينێ زەردەشتى ژێدەرێ ئازادى و ئاڤەدانى و بزاڤ و لڤلڤين و زانا بوون و رەوشتێ بەرزە، ئەڤ ئايينە دشێت جيهانێ بەرەڤ ئێمناهى و خۆشيێ ببەت و مرۆڤان بپارێزيت.

پێغەمبەر بوونا زەردەشتى ل دەڤ مشەختى بابەتەكێ زەلال و رۆهنە و ئەوى چ گومان لسەر ئەڤێ چەندێ نينە، ئانكو گەلەك جاران ناڤێ زەردەشتى لگەل پێغەمبەرێن دى دهينيت، يان سويندێ ب ناڤێ وى دخۆت، جارنا جەختێ لسەر پيرۆزبوونا زەردەشت و پەيوەنديا وى لگەل خودێ دكەت:

مە خارن سووند و پەيمان، بەرات مە خارن هزار ب ئاويست و ب زەردەشت، ب چەند ناڤێت خودايى(مشەختى، 2012،ل 41)

شاعر سويندێ ب زەردەشتى و پەرتووكا وى دخۆت، پاشان دبێژيت كو ژبلى ئەڤان هەر دوو پيرۆزييان ئەوى سووند ب گەلەك ناڤێن ديێن خودايى خوارييە، ئانكو زەردەشت و ئاڤێستا ژى ژ ناڤێن خودايى و پيرۆزن.

جارنا ژى دەمێ ناڤێ پێغەمبەران دهينيت، لگەل ناڤێ وان ناڤێ زەردەشتى ژى دهينيت، ب دەربڕينەكا دى ل دەڤ وى زەردەشتى ژى هەمان پلە و پايەيا پێغەمبەرێن دى هەيە و ژ وان كێمتر نينە:

نەعيسايە،نە لوقمانە

مە دەربينن ژ خمخانە

نە (موسى ابن عمران)ە

نە زەردەشتێ ئيرانا من(مشەختى، 2012،ل 43)

ل جهەكێ دى ژى دەمێ باسێ پەيوەنديا دناڤبەرا مرۆڤ و خودايێ مەزن دكەت، ل ژێر كاريگەرييا ئايينێ زەردەشتى و هزرا سۆفيگەريێ دبێژيت:

ئەزم موسا،ئەزم عيسا،ئەزم زەردە شت و ئيبراهيم ئەزم پەروەر، ئەزم سەروەر، ئەزم جاويدێ ئێكجارى...(مشەختى، 2012،ل 43)

مشەختى بۆ بەردەواميدان ب خەبات و بەرخودانێ ژى گەلەك جاران پەنايێ بۆ زەردەشتى دبەت، ئانكو وەكو سيمبۆلەكێ نەتەوەيى پيرۆز سەرەدەريێ لگەل زەردەشتى دكەت:

دخوم سووندێ ب چەند باران و بەفران دخوم سووندێ ب زستان و ب عەوران

دخوم سووندێ ب زەردەشتێ گولى زەر تەبيرر ناكەم هەتاكو روژا مەحشەر

نەشێم بێمە تەوافت ئەى گولا جان ژ ترسێ دبدبان و پيركلۆزان... (مشەختى، 2012،ل 216)

زەردەشت لگەل رەگەز و دياردێن سروشتيێن وەلاتى جهێ پيرۆزى و رێزگرتنێيە. دەمێ شاعر خۆ ل ئاوارەييێ دبينيت و هەستێ ب غەريبيێ دكەت، سۆز و پەيمانان بۆ وەلاتێ خۆ نوى دكەتەڤە و ئەڤێ چەندێ رادگەهينيت كو دوژمن بووينە ئاستەنگ و ژ بەر وان ئەو نەشێت ب ديتنا وەلاتێ خۆ شاد ببيت. مشەختى ژ بۆ بەرگريكرنێ و بەرزكرنا تێهن و ورەيا كوردايەتيێ مفاى ژ شكۆمەنديا زەردەشتى وەردگريت:

ئەى كورێت زەردەشت و كاوە ما نە شەرمە هوون رەڤين بەر كورێت حەمشێ و عەيشێ،لێڤ وەكى مارێ مرى

جارەكێ دى ئەز دبێژم : سەد تفو سەر وە،تفو ئەو فهێتى وە ژبير كر،عارەبان گەل وە كرى... (مشەختى، 2012،ل 216)

كورد ژ نفشێ زەردەشت و كاوەينە، لەوما شەرمە كو لبەر نەتەوەيەكى دانن كو د مێژوويا واندا چ كەسێن وەها نين.

ديارە ب تنێ سەردەمێ ژيانا زەردەشتى جهێ پرسيار و گومانێن ڤەكۆلەران نەبوويە بەلكو جهێ ژدايكبوونا وى ژى بوويە بابەتێ ڤەكۆلين و دويڤچوونا گەلەك ڤەكۆلەران هەتا وى رادەى كو هندەك رۆژئاڤا ئيرانێ و هندەك رۆژهەلاتا ئيرانێ ب جهێ ژدايكبوونا وى دزانن. گەلەك رۆژهەلاتناس د ئەڤێ باوەرێدا بووينە كو زەردەشت ل رۆژهەلاتا ئيرانێ ژدايكبوويە لێ نهو ل دويڤ بۆچوونا پتريا ڤەكۆلەران و هەر وەسا باوەرى و گۆتنێن زەردەشتيان، زەردەشت ل رۆژئاڤا ئيرانێ ب تايبەت ل گەزن كو نێزيكى دەرياچەيا ئۆرمێيە ژدايكبوويە ،ديارە ل ئەڤى جهى كو نهۆ ب تەختێ سولەيمان ناڤدارە، ئاتەشكەدە يانكو پەرستگەهەكا ناڤدارێ زەردەشتيان هەبوويە كو گەلەك ژ نڤيسەر و مێژوونڤيسێن موسلمانان باسێ وێ كرينە، زێدەبارى ئەڤێ چەندێ پرانييا مێژوونڤيسێن موسلمانان ل سەر ئەڤێ چەندێ رێككەفتينە كو زەردەشت خەلكێ رۆژئاڤا ئيرانێ بوويە(پورداوود، 1384، ص23-24). هەر وەسا ب پشتبەستن ب كەڤن بوونا

زمانێ گاتان و وەکهەڤییا وێ لگەل ڤیدا یا هندوسیان و ل سەر بناغەیێ شرۆڤەکرنا ئیتۆمۆلۆژیا زمانی دشێین بێژین زەردەشت ل رۆژئاڤا ئیرانێ ژیایە(الیاد،1386، ص377)

چێدبیت ئەڤە بۆ ڤەکۆلەران ب تنێ بابەتەك بیت کو هەولا سەلماندن و ئێکلاکرنا وێ ددەن، لێ ژبۆ کوردان بابەتەکێ هەستیارە، چونکە ژدایکبوون و ژیانا زەردەشتی ل رۆژئاڤا ئیرانێ پەیوەستە ب ژیانا وی ل کوردستانێ ئانکو بریتییە ژ مادی بوونا وی، لێ ژدایکبوونا وی ل رۆژهەلاتا ئیرانێ دێ بیتە ئەگەر کو گرنگییا وی وەکو کەسەکێ مەزن د مێژوویا کورداندا بکەڤیتە بەر گومانێ. دیارە مشەختی های ل ئەڤێ چەندێ بوویە ژبەر هندێ گەلەك ب رۆهنی و ئاشکرایی جەخت و داکۆکی لسەر رەه و رەچەلەکێ زەردەشتی کرییە:

مەردێ ژ ماکا باستان، رابوو ژ ئازەرپادگان ژ ئـێـلـێ (سپەنت)ێ ناڤجوان، ژ خانەدانێ کوردنشین...(مشەختی، 2012،ل 299)

مشـــەختی د ئەڤێ دێرێدا ئاماژەیێ ددەتە هندێ کو زەردەشـــت ل ئازەرپادگان ئەوا نوکە ب ئازەربایجان دهێتە نیاســـین ژدایکبوویە، شاعری پشت ب ناڤێ تەعریب کریێ دەڤەرێ نەبەستییە، داکو پتر و باشـــتر رەســـە ناتیڤیا زەردەشـــتی بدە تە د یارکرن. پشـــتی دەستنیشـانکرنا جهێ ژدایکبوونا زەردەشـتی شـاعر باسـێ بنەمالا زەردەشـتی دکەت کو (سـپەنتمان)ە، ئەڤە ئێك ژ بنەمالێن مێدیان بوویە کو ب دیتنا شاعری کورد بووینە. شاعر ل جهەکێ دی ژی زۆر ب ئاشکەرایی باسێ کوردبوونا زەردەشتی دکەت:

تۆرەیە زەردەشت ژ هنگو، کورد هەمی قەومێ وینە ما نزانی ئەو ژی کورد بوو؟ مێژوو ناهێتە ڤەشار...(مشەختی، 2012،ل 318)

دەربرینا (مێژوو ناهێتە ڤەشـار) نیشـانا ئەڤێ چـەندێیە کو شـاعری ئاگەه ل ئەوان بیر و بۆچـــوونان بوویە کو نکۆلی ل کورد بوونا زەردەشـتی کرینە ، ب دیتنا شـاعری کورد بوونا زەردەشـتی ب چ رەنگان جهێ گومانێ نینە.

هەرچەندە کو زەردەشت ل رۆژئاڤا ئیرانێ ژدایکبوویە، لێ وەکو دیارە ل ئەڤێ دەڤەرێ پێشوازی ژ بانگەوازا وی یا ئایینی نەهاتییەکرن و ئایینێ وی نەهاتییە پەسەند کرن، لەوما نەچاربوویە ژ ئەڤێ دەڤەرا دەرکەڤیت .(زەردەشت پشتی دەه سالان ژ دەستپێکا پێغەمبەراتییا خۆ ژ رۆژئاڤا ئیرانێ بەرەڤ رۆژهەلاتێ کۆچ کر و بەرێ خۆ دا باژێرێ بەلخ، گوشتاسپ کو ل ئەوی سەردەمی دەستهەلاتداری ئەڤی باژێری بوو، باوەری ب ئایینێ زەردەشتی هینا و خزمەتا بەلاڤکرنا ئەڤی ئایینی کر)(وحیدی، 1393، ص31). باوەریهینانا گوشتاسپ و برایێ وی و وەزیرێ وی و هندەك ژ کاربدەستێن کۆچکا وی ب زەردەشتی، ب وەرچەرخانەکا مەزن د ژیانا زەردەشتیدا دهێتە زانین،

ئەڤ وەرچەرخانە ژی ماوەیێ دناڤبەرا ژیێ 42 سالی تاکو 57 سالی ژ ژیێ زەردەشتی ب خۆڤەدگریت.(هیوم، 1369،ص274). (مشەختی) ئاماژە ب ئەڤێ وەرچەرخانا مەزن د ژیانا زەردەشتیدا دایە، دایە دیار کرن کو د گەلەك ئایینانداا مشەخت بوون ئانکو وەغەرکرن بنەمایێ گۆرانکارییێن مەزن بوویە، ئێك ژ ئەوان ئایینان ژی ئایینێ زەردەشتییە:

هەمی (مورسل) مشەخت بوونە

ئـەژی ئـێکم وەکی هـەمیان

وەکی زەردەشت وەکی عیسا

وەکی موسایێ عمرانە...(مشەختی، 2012،ل 225)

زەردەشت ژی مینا موسی و عیسای مشەخت بوویە، ئەڤە ژی ئێك ژ ئەدگارێن هەمی پێغەمبەرانە. مشـەختی ب تنێ ئاماژەکا گشـتی ب ئەڤێ کۆچـــکرنێ نەدایە، بەلکو هویرکارییێن وێ باســـکرییە و دایە دیارکرن کو چـــەوا (گوشـــتاســـپ) ئانکو (ویشـــتاســـپ) ئێکەمین دەستەلاتدار بوویە کو باوەری ب ئایینێ زەردەشتی هینایە:

وی گوت کو ئەز پێغەمبەرم،زەردەشتێ ڤالا گەوهەرم

فەرخوندە پەیکێ داوەرم، خۆش ئۆل و دینێ راستین

دەستووریێ (مینو)ی ژ بارەگا،ئینا ژبۆ (گوشتاسب)ێ شاە

بەلکی بدەت بۆ وی پەناە،شـاهێ خودان تاج و نگین...(مشـەختی، 2012،ل 299)

شـاعر لسـەر زمانێ زەردەشـتی لگەل گوشـتاسـپی دپەیڤیت، بۆ وی ددەتە دیار کرن کو پێغەمبەرەکە کو ژ لایێ خودێ هاتییە و هەلگرێ ئایینەکێ پیرۆز و مەزنە، ئەو هەلگرێ دەستووریێ مینو ئانکو جیهانا ئاسمانی و خودایییە، زەردەشـــت هیڤیخوازە کو گوشـــتاســـپ وی بحەوینیت و هاریکارییا وی بکەت.

مشـــەختی ژ ئەنجامێ خواندن و دویڤچـــوونا خۆ بۆ مێژوویا ئایینێ زەردەشـــتی گەهشـــتییە ئەڤی ئەنجامی کو ئایینێ زەردەشـــتی ب پشـــتەڤانییا هێز و دەســـتهەلاتێ ســـەرکەفتییە، ئانکو ئەگەر پشتەڤانییا گوشتاسپی و هێزا وییا لەشکەری نەبا، ئەڤ ئایینە بەلاڤ نەدبوو:

هیچ نەکر زەردشتێ خۆمان،وێل کری و دەربەدەر بوو

تا کو (گوشتاسب)ی ژبۆ وی دەستهەلینا دەرکەمین...(مشەختی، 2012،ل 302)

3. گرنگیدان ب قوناغێن مێژوویا ئایینێ زەردەشتی

زەردەشـــت ئـاوارە و دەربـەدەر بوو هـەتـا ئـەوی دەمی کو دەســـتهەلاتدارەکی خۆ لێ کرە خودان و پالپشـتییا وی کر.هەر ئەڤ تەڤلیهەڤبوونا ئایینێ زەردەشـــتی لگەل دەســـتهەلاتێ فاکتەرەکێ ســـەرەکیێ بهێزکەفتنا دەولەتا ئیرانێ بوویە و بوویە ئەگەر کو

زەردەشت ژی تا رادەیەکێ مەزن گۆڕانکارییێ بێخیتە ئاراستەیا خۆ یا ئایینی، ب دەربڕینەکا دی (زەردەشت ژی د قوناغێن داوییا ژیانا خۆ دا، پشتی کو شیای دەستەلاتداران بینیتە سەر ئایینێ خۆ و پێرەوان بۆ خۆ پەیدا بکەت، ئایین بۆ خزمەتکرنا مەرەمێن لەشکەری و سیاسی و دبەرژەوەندییا مللەتیدا بکارهینایە و گرنگیدایە شەر و ململانێ لگەل مللەتێن هەڤسوی)(هیوم، 1369، ص277).

لگەل خویابوونا ئایینێ زەردەشتی دەولەتا ئیرانێ گەلەك بهێزکەفت، سوپایێ ئیرانێ شیا هەڤسویێ خۆ بێ بهێز واتە دەولەتا بابل ل سالا 539 بەری زایینێ بێخیتە ژێر دەستهەلاتا خۆ، ل داویێ ژی ئیمپراتورییەکا بهێز ل ژێر حوکمێ داریوشێ مەزن هاتەدامەزراندن و هێرشێن خۆ بەرەڤ ئەورووپا دەست پێکرن تاکو ل شەرێ سالامیس سنوورەك بۆ وان هاتەدانان. دیارە ئەڤ شەر و ململانەیە بەردەوام بوویە تاکو ئسکەندەرێ مەقدوونی شیایە ب ئێکجاری دویماهیێ ب ئەڤێ ململانێ بینیت و دەولەتا هەخامەنشی ژناڤ ببەت. ب ئەڤی رەنگی ئیران ل ژێر دەستەلاتا جێنشینێن ئەسکەندەری مایە. ل سەردەمێ دەستهەلاداریا یونانیان و دەستهەلاداریا پارتییان(ئەشکانییان) ئایینێ زەردەشتی بەرەڤ رۆژپەرستی و فرەخوداپەرستی و بیروباوەرێن میترایێن کەڤنڤە چوو. ئەم دشێین ماوەیێ دناڤبەرا 226 هەتا 651 بەری زایینێ ب ماوەیێ سەربەخۆییا ئایینێ زەردەشتی ل قەلەم بدەین، ئەردەشێر کو ئێك ژ پشتەڤانێن بهێزێن زەردەشتی بوو جارەکا دی سەربەخۆییا ئیرانێ راگەهاند و وەلاتێ ئەرمینیایێ داگیرکر و ئیمپراتوریەتا ساسانی دامەزراند. شینوارێن بەردینێن سەردەمێ ئەردەشێری ئەڤێ چەندێ نیشان ددەن کو چەوا خودایێ دینێ زەردەشتی خەلەکا دەستهەلاتێ رادەستی ئەردەشێری دکەت.هێز و دەستهەلاتا ئایینێ زەردەشتی هەتا سالا 651 زایینی بەردەوام بوو، ل ئەڤێ سالێ عەرەبان ل ژێر کاریگەرییا ئایینەکێ نوی ب ناڤێ ئیسلامێ هێرش کرە ئیرانێ و دەولەتا ساسانی ژناڤبرن. پرانیا زەردەشتییان یان بوونە موسلمان یان ژ ئیرانێ رەڤین و ل جیهانێ بەلاڤ بوون لێ پرانیا وان ل بازێرێ بومبای ل هندێ ئاکنجی بوون، نهۆ ژی ژ لایێ گیانی و هارکارییڤە ژ باشترین هەڤوەلاتیێن هندێ دهێنە نیاسین . (هیوم، 1369، ص279–280)

هەرچەندە کو ئەڤ وردەکاریێن مێژوویی د شعرێن مشەختیدا ناهێنە دیت، لێ گەلەك جاران مشەختی ئەڤ سەرکەفتن و لاوازبوونا ئایینێ زەردەشتی ل قوناغێن مێژوویێن جودا جودا وەکو نموونە یان سیمبۆلەك بۆ سەرکەفتن و شکەستێن کوردان و ئەو زولم و زۆرییا کو ل کوردان دهێتە کرن بکاردهینایە. مشەختی ئەو زۆردارییا کو عەرەبان ل کوردستانا باشور ل هەمبەر کوردان کری ب درێژەپێدانا کار و کریارێن عەرەبان ل دەمێ رووخاندنا دەولەتا ساسانی دزانیت، ئانکو ب دەربڕینەکا دی نەمان و لاوازبوونا ئایینێ زەردەشتی ب فاکتەرەکێ سەرەکییێ زالبوونا عەرەبان ل سەر کوردان ل قەلەم ددەت:

ئـــەو چ دێون،چ دورندن ؟ ئـــەو رەوشت کـــولاژدمن
دەولەتا ساسانی وان کوشت،چەند هزار علمێ دەلال
چەند هەزار گەنجینە وان سۆت،دەفتەر و مێژووی ڤەکە
دیلکرن شادۆتی نازك، چـــەند هزار منـــدال و مـــال
چـــەند کـــتێبخانە ل مـــە سۆتن، هەمەدان خاپوورکرن
سەد هزار ملیۆن ووشە چوون، بوونە خاکستەر د چال...(مشەختی، 2012،ل170)

ل ڤێرێ دەمێ نەکامییا عەرەبان دکەت، خەم و دلگرانییا خۆ ل هەمبەر ژناڤچوونا دەولەتا ساسانی ل سەر دەستێ عەرەبان و ئەو کار و کریارێن عەرەبان هەر ژ برنا ژنان و کچان، تاکو دگەهیتە سۆتن و ژناڤبرنا پەرتووکان ددەتە دیارکرن، کەواتە مشەختی بەشەکێ گرنگ ژ مێژوویا ئایینێ زەردەشتی ب واقعێ سەردەمێ خۆڤە گرێ ددەت. تەنانەت دەمێ داخوازا تۆلەڤەکرنێ ژ کوردان دکەت، تنێ ئاماژێ نادەتە ئەو زۆردارییا کو رژێمێن عیراقێ ل هەمبەر کوردان کرین، بەلکو مێژوویا ئەڤێ زۆلم و زۆرداریێ بۆ بەری سەدان سالان دژڤرینیت:

برینا کویر ئەگەر قرتـــماغـــێ بگریت بنێ وێ هەر غەرەزدارە و ب کینە
گەلەك کریە لگەل مە ژ دەورێ ساسان ژبیر نا کەین،وەرە،تۆلەی هەلینە...(مشەختی، 2012،ل49)

گەلەك جاران مرۆڤ هەستێ ب هندێ دکەت کو مشەختی جارنا ژ سنۆرێ نەتەوایەتیێ دەرکەفتییە و گرنگی ب مێژوویا نەژادی و ململانا ئارییان لگەل نەژادێن دی ژی دایە:

ئەو چ عـــاشوورا و حـــسێنن وە ب دەڤـــێ خۆ گرتییە
ئەو چ گێلمگێدان و رەشپۆش، شبتی بابێ هێستران
بۆچـی بۆ نـــاڤێ بلـــند و تەخت و تـــاراجـــێ د خـــۆ
سینگ قوتان و شینی ناکەن،رۆژی رەش، ساسانیان
ئەو ب دەردەك رەش ل ناڤچوون،مێژوو شەرمێ ژێ دکەت
هـــەر کی عـــاقل بیت دگرییت ژ هێرشا وان تازیان
عەرز و ناموس دانە بن پێ، پرس نەکە ناڤ و فهێت
سەد هەزار علم و هونەر کوشت ،مۆبەد و ئاتەشگەهان
یا فەرە ئەو رۆژی رەشتار هوون نیهاران بۆ بکەن
سـینگ قوتان و شـین و تازی، هات و هاوار و فیغان...(مشـەختی، 2012،ل200)

مشەختی رەخنەیێ ژ ئیرانیان دگریت کو ب هەلکەفتا شەهیدبوونا ئیمام حوسەینی شینیێ دگێرن و سینگ قوتانێ دکەن، ب دیتنا وی ل جهێ ئەڤێ هەلکەفتێ، دڤێت ئەو ل ئەوێ هەلکەفتا کو دەولەتا ساسانی ژناڤچووی بەهیێ دانن، واتە ل ئەوی دەمێ کو شارستانییەت و ئایینێ وان ژناڤچووی و پەرستگەهێن وان هاتینە سۆتن و نامویسا وان هاتییە بن پێ کرن. ب ئەڤی رەنگی ئەم دشێین بێژین ژناڤچوونا دەولەتا ساسانی و ئایینێ زەردەشتی ل دەڤ مشەختی ب دویماهیکهاتنا شکۆمەندی و مەزناتییا مللەتێن ئارییێن ئیرانێ هاتییە زانین و شاعری خەم و پەژارەیا خۆ ل هەمبەر ئەڤێ چەندێ دایەخویاکرن.

4. پیرۆز راگرتنا ئاڤێستایێ

پەرتووکا پیرۆزا زەردەشتیان ئەڤێستایە. یا بنەجە ئەوە کو ئەڤ پەرتووکە بەری سەدێ پێنجێ پێش زایینێ نەهاتبیتە نڤیسین، لێ بەشەك ژ ئەڤێ پەرتوکێ بۆ دەمەکێ گەلەك کەڤنتر ژ ئەڤی ماوەی دزڤریت. تەنانەت چێدبیت هەبوونا بەشەك ژ ئەڤێ پەرتووکێ پەیوەست بیت ب بەری پەیدابوونا ئایینێ زەردەشتی. (بارندر، 1993، ص91–92).

تەڤایا نڤیسینێن ئایینییێن زەردەشتییان ب ئاڤێستا دهێنە نیاسین. زمانێ بکارهاتی د ئەڤان نڤیسیناندا ئەڤێستاییە کو زۆر نێزیکی زمانێ سەنسکریتییە. دیارە کو ئەڤێستایا کەڤن گەلەك مەزن بوویە، لێ ئەوا کو ئەڤرۆ بۆ مە مای، ئەڤێستایەکە کو ژ پێنج بەشان پێکهاتییە: یەسنا کەڤنترین پشکا ئەڤێستاییێیە(هیوم، 1369، ص277)، (یەسنا یان یەسنە ب واتا پەرستن … بریتییە ژ رێورەسمەکێ ئایینیێ گەلەك گرنگ ئانکو ئێکە ژ بەشێن سەرەکیێن ئەڤێستایێ کو د ئەڤی رێورەسمیدا دهێتە خواندن)(پور داوود،1387، ل2). هەر د ئەڤێ پشکێدا، کەڤنترین بەشێ ئەڤێستایێ کو هەڤدە گاتن هاتینە بجهکرن. ئەڤە تەنها پشکا ئەڤێستاییێیە کو راستەوخۆ دهێتە دان بال زەردەشتی ب خۆ (هیوم، 1369، ص277). پشکا دی (ویسپرد)ە کو باسێ رێورەسمێن نڤێژێ دکەت و ل پال یەسنایێ هاتییە تەرخانکرن بۆ پەرستنێ، ئێکە ژ پێنج بەشێن بجە مایی ژ ئەڤێستایا مەزنا ساسانیان. ئەڤ پەیڤە ژ دوو بەشان پێکهاتییە و واتا وێ یا گشتی بریتییە ژ (دادڤانێ دادگەها خودایی). د دەقێ (ویسپردی)دا باس ژ فریشتەیان و جیهانا مینویی و عەرد و ئەسمان و تشتێن کو عەرد و ئەسمان ب خۆڤەدگرن هاتییەکرن، هەر وەسا باسێ هەمی جەژنێن ئایینیێن زەردەشتیان و دەمێن لاڤا و نڤێژان هەر ژ سپێدێ تاکو شەڤێ و هەر تشتێ کو پەیوەست بیت ب دوعا و پەرستنێن زەردەشتیان هاتییە باسکرن و پەسنا وان هاتییەکرن. د رێورەسمێن ئایینیدا ویسپرد لگەل یەسنا و وەندیدادێ دهێتە خواندن، و ل جەژنێن شەش گاهانبار و نەورۆزێ ژی ویسپرد ب تنێ دهێتە خواندن(پورداوود،1359،ص2). پشکا سێییێ ژی وەندیدادە کو تایبەتە ب رێورەسمێن ئایینی، هەر وەسا هندەك بابەتێن مێژوویی و ژیانا پشتی مرنێ بخۆڤەدگریت. یەشتها ژی کۆمەکە ژ سروودێن ئایینی کو ژ لایێ پیاوێن ئایینی یێن زەردەشتیانڤە هاتینە پاراستن، د رێورەسمێن ئایینی دهێنەبکارهینان و ب رێکا وان داخوازا هاریکاریێ ژ بیست و ئێك فریشتە و قەهرەمانێ ئایینێ زەردەشتی دهێتەکرن. خوردە ئەڤێستا ئانکو ئەڤێستایا بچویك ژی هندەك دوعانە کو هەمی زەردەشتی وان بکاردهینن (هیوم، 1369، ص277–278). خوردە ئەڤێستا ژی بریتییە ژ کۆمەکا دوعا و نڤێژ و ستایشکرنان کو ژ بۆ دەمێن جیاوازێن رۆژێ و رۆژێن پیرۆزێن هەیڤێ و جەژنێن دینییێن سالێ و هەلکەفتێن دیێن گرنگ وەکو رۆژا سەدرە لبەرکرن و کوشتی گرێدانا زارۆکان و شەهیان و بەهیان هاتینەدانان. پورداود، 1306، ص26).

ل دویڤ ئەڤان بەشان و تایبەتمەندییێن هەر ئێك ژ وان، ئەم دشێین بێژین (ئەڤێستا ژ دوو بەشان پێکهاتییە، بەشەك کو یێ زەردەشتی ب خۆیە و بەشەك کو ب درێژییا دەمی تاکو سەردەمێ ساسانیان ل سەر هاتییە زێدەکرن. پشکا راستەقینەیا ئەڤێستایێ گاتن، ژ بۆ نیاسینا هزرێن راستەقینەیێن زەردەشتی، پێدڤییە ئەڤ بەشە بهێتە خواندن.) (وحیدی، 1393، ص32)

ژبلی ئاڤێستایێ و پێنج بەشێن وێ و پەیوەستبوونا هەر بەشەکی ب سەردەمەکی، شرۆڤەکرنێن ئەڤێستایێ ژی هەنە(زەند شرۆڤەکرنەکە کو ل سەردەمێ ساسانیان ب زمانێ پەهلەوی لسەر ئەڤێستایێ هاتییە نڤیسین.پازەند ژی شرۆڤەکرنەکە لسەر زەندێ کو ب زمانێ فارسییا دەری هاتییە نڤیسین) (وحیدی، 1393، ص33) دیارە د ژێدەرێن کەڤندا گەلەك جاران ئەڤ زاراڤە ب هەلە ل جهێ ئەڤێستایێ هاتینە بکارهینان.

سەبارەت ب مەزنی و قەبارا ئەڤێستایێ گەلەك بۆچوون هەنە، مێژوونڤیسەکێ رومی ل سەدێ ئێکێ زایینی باسێ قەبارێ ئەڤێستایێ کرییە و گۆتییە کو ژ دوو ملیون شعران پێکهاتییە، مێژوونڤیسێن ئیسلامی ژی باسێ قەبارا ئەڤێستایێ کرینە، بۆ نموونە مەسعوودی وەسا دایە دیارکرن کو لسەر دوازدە هزار بەرگان و ب پیتێن زێرین هاتبوو نڤیسین. (گهبەری) باسێ دوازدە هزار پیستێ گایان کرییە. د پەرتووکێن پەهلەویدا ژی باسێ هندێ هاتییەکرن کو ئەڤێستایا سەردەمێ ساسانیان ژ 815 بەشان پێکهاتییە کو هەر بەشەك لسەر 21 نەسکان هاتییە پارڤەکرن. (پورداوود، 1384، ص50–51) لێ سەرەرای ئەڤان گۆتنان، ئەڤێستایا نوکە ژ هەشتێ و سێ هزار پەیڤان پێك دهێت، لێ ئەڤ ئەڤێستایا نهۆ نە ب خەتێ رەسەن ئەڤێستایا کەڤنە و نە لدویڤ رێکخستن و رێزبەندییا وێیە(پورداوود، 1384، ص44).

مشەختی د شعرێن خۆدا نافێ ئاڤێستایێ لگەل پەرتووكێن دینێن ئاسمانی دهینیت، ئانكو وەكو تەورات و ئنجیل و قورئانێ سەرەدەریێ لگەل دكەت:

جاری قورئانێ دخوونم،جاری ئنجیل و زەبوور

هەر ب خۆ ئاویستە زانم،داخدارم،دلخرۆش...(مشەختی، 2012،ل152)

دیارە مشەختی شارەزاییەكا باش د ئەڤێستایێدا هەبوویە و ئەڤ پەرتووكە خواندییە و ئاگەهداری ناڤەرۆكا وێ بوویە، بەلگە ژی بۆ ئەڤێ چەندێ ئەو بابەت و ئامۆژگارینە كو ژ ئاڤێستایێ هاتینە وەرگرتن، بۆ نموونە شاعر ل جهەكی سەبارەت ب ئازادیێ دبێژیت:

رابە قورئانێ بخوینە،قەدرێ ئازادی ببینە دا بزانی ئەو چ دینە،وی نیشان ئازادییە

گەر تو ئاڤێستای ببینی،هادری سەرسۆڕ دمینی با یە خەك یێ دایە ژینی،مەردمان ئازادییە...(مشەختی، 2012،ل370)

شاعر د ئەڤێ باوەریێدایە كو نێرینا ئاڤێستایێ بۆ ئازادییا مرۆڤی وەكو پەیاما قورئانێیە. مشەختی شانازیێ ب ئەڤێستایێ دكەت، خوازیارە كو كورد ژی شانازیێ ب هندێ بكەن كو نەژادێ وان ئارییە خودانێ پەرتووكەكا وەكو ئەڤێستایێنە:

چ خۆش ئوستادە ئاڤیستا،نەیابە چرای رێكا خودای ژی ئافتابە

پتر قەنجی خودێ كو بۆ تە دایی چ بەختیاری،نەژادێ ئارییایی...(مشەختی، 2012،ل369)

ئەڤێستا رێنیشادەرەكا نموونە و دەگمەنە، چرایەكە كو خودێ ژبۆ رۆهنكرنا رێكا مرۆڤان پێشكێشی مرۆڤایەتیێ كرییە. ب دیتنا مشەختی ئەڤێستا و پەرتووكێن دینێن زەردەشتیان ب تایبەت یێن ب زمانێ پەهلەوی هاتینە نڤیسین ـــــ چێدبیت مەبەستا شاعری شرۆڤەكرنێن ئەڤێستایێ بیت ـــــ پەرتووكێن گرنگن و مەزنن، لێ مەزناتی و شكۆمەندییا وان ل ئەوی دەمی پتر خویا دبیت كو بزانین ئەڤ پەرتووكە ژێدەرێ گەلەك بیر و باوەرێن شارستانیەت و ئایینێن دینە كو پشتی زەردەشتی هاتینە، ب تایبەت عەرەبان رۆلەكێ مەزن د دزین و تالانكرنا ئەڤی كەلەپوریدا هەبوویە:

تو كتێبێت پەهلەوی جارەك بخوینە ئەی برا

هەم ل ئاویستا بنێرە،چەندی رۆنە ئەو چرا

ئەو دەمە دێ بۆ تە رۆن بیت،چەند دزینە وەك گورا

سەد هزار كوڤان و ئاخان دێ بكەی شین و گری...(مشەختی، 2012،ل305)

5. بنەما و باوەرییێن زەردەشتیان

1.5. ئێكتا پەرستی:

بناغەیێ سەرەكیێ هەر ئایینەكی بریتییە بابەتێ پەرەستنێ، ئانكو چەوانییا نێرینا ئەوی ئایینی بۆ مەسەلا ئافراندنا گەردوونی و بۆنەوەران. هەر لسەر ئەڤی بناغەی باسێ ئێكانەپەرستی یان دووانەپەرستی و فرەخودایی و هەبوونا خوداوەندان د ئایینێن جۆراوجۆردا دهێتەكرن. سەبارەت ب ئایینێ زەردەشتی فەرە بێژین كو (ئێك ژ ئالۆزترین بابەتێن پەیوەست ب ئایینێ زەردەشتی بابەتێ پەیوەندییا رەوشتییا دووانەییا دناڤبەرا هەر دوو گیانێن خێرێ و شەریدا و پەیوەندییا ئەڤێ چەندێ ب ئەهورامەزدایڤەیە. ژبەر گەلەكی و جۆراوجۆرییا ئەو شرۆڤەكرنێن كو بۆ ئەڤی بابەتی هاتینە كرن ،هەر هەولەك ژی بۆ ئێكلاكرن و شرۆڤەكرنا ئەڤێ چەندێ بهێتەكرن، دێ بێ ئەنجام مینیت) (یحیی، 2016،ص7) واتە هێشتا ڤەكۆلەر و بسپۆر نەشیاینە بدەنە دیاركرن كو ئایینێ زەردەشتی ئایینەكە كو باوەری ب هەبوونا ئافەرێنەرەكی هەیە یان باوەری ب هەبوونا دوو ئافەرێنەران هەیە.

هندەك زانا و بسپور ئایینێ زەردەشتی ب ئایینەكێ دووانەیی كو باوەری ب هەبوونا دوو خودایان هەیە ددەنە نیاسین، هندەكێن دی ژ داكوكیێ لسەر ئێكانە بوون، ئانكو باوەری هەبوون ب خودایەكی دكەن، لێ دەستەیا سێیێ بۆ هندێ دچن كو زەردەشت ژ لایێ لاهوتیڤە ئێكانەیی بوویە، لێ ژ لایێ فەلسەفیڤە دووانەیی بوویە، كەواتە ژ لایێ باوەرییا ئایینیڤە خودایەك د جیهانێدا هەیە، لێ دەمێ فەلسەفا جیهانێ شرۆڤەدكەت باسێ هەبوونا دوو خودایان دكەت كو ململانە دناڤبەرا واندا هەیە.(شناوی، 2002،ص146)

خودێ ل دەڤ زەردەشتی ئەو(زاتێ زال و زانایە كو ب ئەهورا مەزدا دهێتەنیاسین. ئەو ئافەرێنەرێ عەرد و ئەسمانانە، دەستپێك و دویماهیكە.زەردەشتی ئەڤ خودایە ب هەڤال دایە نیاسین، ئەستەمە ئەڤی خودای چ پەیوەندی ب شەڕ و خرابیێ هەبیت.گیانێ پیرۆزێ ئەڤی خودای هەلسەنگاندنێ بۆ ژیانێ دكەت و ژن و زەلامان دئافرینت. ل ڤێرێ گیانەكێ خراب و چەپەل و وێرانكەر هەیە كوبەرێ مرۆڤی ددەتە ئامانجێن خراب وەكی دفن بلندی و درەوێ. لسەر مرۆڤییە كو ئێك ژ ڤان هێزێن هەڤدژ هەلبژێریت، رەفتارێ رێبازا شەڕ و خرابیێ دێ ژیانا مرۆڤی تژی هزرێن خراب و پەیڤێن خراب و كردارێ خراب كەت. لێ ئەگەر رێبازا حەقیێ هەلبژێرن دێ بەشداریێ د هزرا باش كەن و گەهنە پێگەهشتن و نەمریێ و مەلەكوتا ئەسمانی كو هەمی ژ سروشتێن خودێنە) (باربندر، 1993، ص90-91)، كەواتە راستە كو زەردەشتی خودا پەرستن و دژی ئەهریمەن، ئانكو هێزا خرابێنە، لێ ئەڤ هێزا خرابیێ ژی مینا خودێ شیانا ئافراندنا هندەك تشتان و ئەنجامدانا هندەك كاران هەیە و مایێ خۆ د كاروبارێن جیهانێدا دكەت، ئەهورامەزدا تشتێن باش و پۆزەتیڤ دئافرینیت و ئەهریمەن بەرپرسە ل بەرامبەر تشتێن خراب، ئانكو (شەڕ ژی هەر

وەكو خێرێ جەوهەرەكە، خێر و باشی هەمی بۆ خودێ دزڤرن و ژێدەرێ شەڕ و خرابیێ ژی ئەهریمەن ئانكو نەساخی و مرن و تۆرەبوون و گونەهـ ژ ئەهریمەنینە). ئەگەر ئەم باش تەماشەی ئەدگارێن ئەهورامەزدا و ئەهریمەنی د پەرتووكێن پەهلەویدا بكەین دێ گەهینە ئەڤی ئەنجامی كو (ئەهرمەن ژی وەكو ئەهورامەزدای ئەزەلییە، هەر ئێك ژ ئەهورامەزدا و ئەهریمەنی، ئافراندی و هەرێمێ خۆ هەنە، تشتێن باش ژ ئافراندنا ئەهورامەزدای و یێن خراب ژ ئافراندنا ئەهریمەنینە، لێ خرابی و باشی د مململانێدانە تاكو ل داویێ باشی ب ئێكجاری لسەر خرابیێ سەردكەڤیت) (خالقی، 1395، ص97) بۆ نموونە گیانەوەرێن زیانبەخش یێن وەكو مار و دووپشك و سویسرك ژ ئافراندنا ئەهریمەنینە.

د ئایینێ زەردەشتیدا هێزا باشیێ ژ ئەهورامەزدا و كۆمەكا فریشتە و ئیزەد ئانكو خوداوەندان پێك دهێت.هندەك فریشتە ئانكو كەسێن نموونە و جیاواز هاریكارییا ئەهورامەزدای دكەن، ئەو ژی بریتینە ژ شەش فریشتەیانن كو فریشتەیێن نەمرێن ئەهورامەزدای ئانكو ب ئەمشاسپەندان دهێنە نیاسین، ئەڤ شەش فریشتەیە ل نێزیك تەختێ ئەهورا مەزدای روونشتینە، ئەڤان فریشتەیان پلە و پایەكا تایبەت د رێورەسمێن ئایینیێن زەردەشتیاندا هەیە، چونكە پارێزگارییێ ژ ئەوان رەگەزان دكەن كو جیهانێ پێك دهینن واتە (ئاڤ و ئاخ و ئاگر... هتد). ژبلی ئەڤان فریشتەیان گەلەك بۆنەوەرێن دیێن ئەسمانی ژی هەنە كو ب ئیزەد دهێنە نیاسین، ئەڤە ژی هاریكارییا ئەمشاسپەندانان دكەن. ئەڤە هەمی پێكڤە خەباتێ بۆ گۆتنا باش و راستی و ئاشتیێ دكەن. ل هەمبەر ڤان هێزێن ئاسمانی هێزێن خراب هەنە كو بریتینە ژ گیانێن شەرخواز و لایەنگرێن شەیتانی، لێ ب دەگمەن وەكو هێزێن ئەسمانی د چوارچوڤێ ناڤ و رێزبەندیەكا دیاركریدا دەردكەڤن. ئامانجا ئەڤان هێزان ژی بێ دینی و ئاژاوە و هزرێن خراب و یاخیبوون و برس و تێهنیبوون و درەوە. (باربندر، 1993، ص92)، كەواتە ب شێوەیەكێ گشتی د ئایینێ زەردەشتیدا پەرستن بۆ هێزێن جۆراوجۆرێن ئاسمانی دهێتە پێشكێشكرن كو ئەو ژی بریتینە ژ:

1- خودایێ مەزن و ئافەرێنەر واتە ئەهورامەزدا

2- ئەمشاسپەندان:ڤوهومانو(عەقل یان هزرا درست)، ئەشاڤەهیشتا(راستی و راستەرێ خوازی)، خشاترا(مەلەكوتا داخوازكری)، سپنتا ئارمایتی(راستەرێیی و خۆ مەزن نەكرن)، هورڤیداد(پێگەهشتن)، ئەمیرتات(نەمری).

3- یەزدانان: ئەڤە ژی كۆمەكا یەزدان یانكو خوداوەندن كو پلە و پایەیا وان ژ ئەمشاسپەندانان كێمترە، ئەڤە ژی بریتینە: میترا، ئاناهیتا، راشنو، سروش،و..هتد.(یحیی، 2016،ص12–13)

زەردەشتیان باوەری ب ململانەكا بەردەوام دناڤبەرا ئەهورامەزدا و ئەهریمەنیدا هەیە، كارێ ئەهریمەن و لایەنگرێن وی پتر تێكدان و خرابكرنا كارێن باشێن ئەهورامەزدایە، لێ تشتێ گرنگ ئەڤەیە كو ل داویێ ئەهورامەزدا و هێزێن باشیێ ئێكجاری دێ بسەر ئەهریمەنی سەركەڤن و دێ هێزا خرابیێ ژناڤبەن. (باربندر، 1993، ص93) د ئایینێ زەردەشتیدا مرۆڤ ئازادە، واتە دشێت رێكا باشی و ئەهورامەزدای هەلبژێریت و دشێت رێكا خرابیێ ئانكو یا ئەهریمەنی هەلبژێریت. ئەگەر ئێكی رێكا باشیێ هەلبژارد" ئەڤە بەشداری د سەركەفتنا ئێكجارییا ئەهورامەزدای لسەر ئەهریمەنی كر، لێ ئەگەر رێكا خرابی و ئەهریمەنی هەلبژارد، واتە رەزامەندییا خۆ ل هەمبەر رەوشا نهۆ یا جیهانێ نیشاندا... (باربندر، 1993، ص94). هەر لسەر بناغەیێ ئەڤان دوو هێزان د ئەڤێستاییێدا باسێ سپەنتامینو و ئەنگرەمینوی هاتییەكرن. سپەتنامینویە، واتە رۆناهییا گیانی یان رۆناهییا رەوان، یان ئەو پاكێ كو ژێدەرێ رۆناهیێیە، یان هزرا پاك، ئەڤ هێزە نوینەرێ عەقلێ پاك و رۆهنێ گیانێ ئەهورامەزدایە. ئەنگرەمینو ئانكو نوینەرێ خرابیێ، گیانێ تاری، عەقلێ پیس، هەڤدژێ سپەنتایە و دژی وییە، د فارسییا نویدا ئەڤ زاراڤە بوویە ئەهریمەن.(اشیدری،1388،ص؟)

مشەختی د شعرێن خۆ دا ب متمانە و باوەرییەكا مەزن باسێ ئێكانەپەرستییا ئایینێ زەردەشتی دكەت، لێ سەرەرای هەبوونا گەنگەشە و بیر وبۆچوونێن جودا و ل دۆر ئێكانەبوونا ئافرێنەری، مشەختی ژبلی ئێكانەپەرستبوونا زەردەشتیان، داكۆكیێ لسەر ئەڤێ چەندێ دكەت كو د ئەڤی ئایینیدا ئەهورامەزدا ئافەرێنەرێ ئێكانەیە:

بـــــزرگ و نامـــداره
یەكتاپەرستێ درست
چ خـــۆش و تـــامداره
مێوەیێ دارێ زەردەشت...(مشەختی، 2012،ل220)

هەر وەسا پشتی چەند دێران دبێژیت:

(ئەهــــورا مــەزدا) بزان
خالقێ مــوتلــەق ئـــەوە
پشت حەفت نەهالێ عرفان
دەنگ و هەوارێ زەردەشت...(مشەختی، 2012،ل221)

بكارهینانا (خالقێ موتلەق) پەیوەستە ب ئەوان گومانێن كو ڤەكۆلەر و بســـپۆران ســـە بارەت ب ئێكانەبوونا ئافەرێنەری د ئایینێ زەردەشـــتیدا هەیە، واتە مشـــەختی دڤێت دژایەتییا خۆ بۆ ئەڤێ تێگەهشتن و بۆچوونا بەربەلاڤ بدەتە دیاركرن. شاعر ل جهەكێ دی ژی دبێژیت:

ئەهریم (اناالحق) دگوت
زەردەشتی هەرول كرێ
زانایێ مــوتلــەق دگوت
شرینە زارێ زەردەشت...(مشەختی، 2012،ل223)

ل سەر زاریّ ئەهریمەنی ئانکو هێزا خرابیێ با سێ خودا بوون ئانکو ئافەرێنەربوونا ئەهریمەنی هاتییەکرن و پاشی هەلویستێ زەردەشتی و باوەری هەبوونا وی ب هێز و دەستەلاتا مەزدای وەکو تاکە خودێ و ئافەرێنەر هاتییە باسکرن. مشەختی ب تنێ جەختیێ لسەر ئێکانەبوونا ئافەرێنەری د ئایینێ زەردەشتیدا ناکەت، بەلکو چەمکێ خودێ ئانکو ئافەرێنەرێ ئێکانە د ئایینێ زەردە شتیدا لگەل ئایینێن ئیبراهیمی بەراورد دکەت و دگەهیتە ئەڤی ئەنجامی کو ئەهورامەزدا د ئایینێ زەردەشتیدا پتر ژ هەمی ئایینێن دی دەلالەتێ ل سەر ئێکانەپەرستی و ئێکانەبوونا ئافەرێنەری دکەت:

(الله) ب معنا حیرەت

دبیتە شەرح و تەفسیر

بەندە نزانیت چکەت

تێتە کناریێ زەردەشت

(یەهوە) وەکی تەفشیە

بو: قەومەکی،لای

ژبۆ هەمچکان نیە

سەحکە مشاریێ زەردەشت

رەوانێ پاك،باب وکوڕ

سێ تا پەرستی ددەت

نەمینە مات و سەرسوڕ

(مەزدایە) یاریێ زەردەشت...(مشەختی،2012،ل221-222)

شاعر هەولا ئازراندنا هزرا خواندەڤانی ددەت، ئانکو دڤێت ئەڤێ پەیامێ بگەهینیتە خواندەڤانی کو چەمکێ خودێ د هەر ئایینەکیدا ئاریشە و گرفتێن خۆ هەنە و تێگەهشتن و شرۆڤەکرنێن زانایێن هەر ئایینەکیە کو ئەڤی چەمکی بەرەڤ ئێکا نەبوونا ئافەرێنەر و ئێکانەبوونا خودێ دبەت، وەسا دیارە کو مشەختی لسەر بناغەیێ هەستێ خۆ یێ نەتەوەیی چەمکێ خودێ د ئایینێ زەردەشتی ب بهێزتر ژ ئایینێن دی ل قەلەم ددەت.

ئەڤ داکۆکیکرنا زێدەیا مشەختی لسەر ئێکانەبوونا خودێ و ئێکانەبوونا ئافەرێنەری نیشانا ئەڤێ چەندێ نینە کو شاعر های ل ئەوان گومان و گەنگەشەیان نەبوویە کو ل در دووانەبوونا ئافەرێنەری د ئایینێ زەردەشتیدا دهێنەکرن:

وەستایێ من (مەزدا)یە ئەو، یەکتا و بێ هەڤتایە ئەو

ناڤ رەوشەنی پەیدایە ئەو،جێ دێوە عەردێ تار و شین

وەستایێ دوو جیهان ئەوە،ئایینێ وان پاکان ئەوە

رێبەر ژ هۆ شداران ئەوە،هشیاربە ئەڤ (دوو) یەك نەبین...(مشەختی،2012،ل300)

شاعر پشتی هندێ کو باسێ ئێکانەبوونا مەزدای دکەت و باسێ پەیوەستبوونا وی ب رۆناهی و پەیوەستبوونا ئەهریمەنی ب تاریاتیێڤە دکەت، ئاماژێ ددەتە ئەڤێ چەندێ کو خودایێ هەر دوو جیهانا هەر مەزدایە، پاشی هۆشداریێ ددەتە خواندەڤانی کو های ل خۆ هەبیت و وەسا تێنەگەهیت کو دوو خودێ د ئایینێ زەردەشتیدا هەنە، ئانکو هەر دوو ل رێزەکێنە.

مشەختی ئاگەهداری هەبوونا ئەهورامەزدا و ئەمشاسپەندان و ئیزەدێن وان کو بنەمایێن هێزا سپەنتامینو و ململانەکا بەردەوام لگەل ئەهریمەن و هاریکارێن وی کو ب هێزا ئەنگەرەمینو دهێنە نیاسین بوویە و ئاماژە ب ئەڤان هێزان و ململانا دناڤبەرا واندا دایە:

ئەصل و ئەساسە

فەرمانرەوای (سپنتان)

سەردەستەنە و بناسە

بو هاریکاریێ زەردەشت

یەزدان هزار هزارن

بۆ سەوێل و چاوریێ

بو گیا و داران

ل گوند و شاریێ زەردەشت

فریشتەیێت خودێنە

هەر و کار سپارتی

ئاڤاکەرێت دنێنە

زدی نەیاریێ زەردەشت

گش زدی ئەهریمانن

یەزدانە ناڤێ هەمان

سستیەکێ نزانن

خزمەتگوزاریێ زەردەشت

هەمی ب ئەمریێ سپنتان

کەتینە کار و کۆشش

سستی نییە ل جەم وان

بخوون، ووتاریێ زەردەشت...(مشەختی،2012،ل222-223)

مەبەست ژ سپەنتا، هێزا سپەنتامینویە کو ئەهورا مەزدا سەرکردایەتییا وێ دکەت، هەر ئەڤ سپەنتا مینویە کو پشتەڤانییا زەردەشتی دکەت، ئەڤ هێزە ژ چەندین فریشتەیان پێك دهێت کو هاریکارییا ئەهورامەزدای دکەن، هەر وەسا ئیزەد یان خوداوەند ژی هەنە کو هەر ئێك ژوان ئەرکەك هەیە. ئەڤ هێزە هەمی پێکڤە دژی هێزا خرابیێ و ئەهریمەنی کاردکەن.

سەرەرای ئەو جەختییا کو مشەختی لسەر ئێکانەبوونا ئافەرێنەری د ئایینێ زەردەشتیدا دکەت لێ ل گەلەك جهان ئەو دووانەبوونا فەلسەفییا ئافەرێنەریێ جیهانێ بەرجستە دبیت، باشترین بەلگە ژی بۆ دیارکرنا ئەڤێ چەندێ شعرا (بەد و پاك)ا مشەختیيە:

بەد نەیاریێ پاك نەژادە و توند و تیژە،تفت و تال

قەت نەڤێتن وی ببینیت یان لگەل بیتە هەڤال

پیس نەیاریێ پاك نەژادە،قەنجیکار وی گش نەڤێت

خێر و رۆناهی نەيارن، سەر رەش و تاری و قال
رۆژ نەيارێ تاری شەڤيە،دوژمنێ رۆژێ شەڤە
هەم كرێتی ژی ب كينە، سەر هەمی حوسن و جەمال
ئەهريمەن ژی پڕ بكينە،ئەو ل سەر يەزدانێ پاك
يازدان نفرين دكەت سەر ئەهريمەن،دێوێ رەدال
ئەڤ جيهانە زۆرێ سەيرە،تێكدا ئەو دوو لەشكەرە
چەند ژ مێژە ئەو دجەنگن،هند زەمان و هندە سال...(مشەختی،2012،ل157)

سەرەتا باسێ ئەڤێ چەندێ دهێتەكرن كو د جيهانێدا دوو هێز واتە هێزا باشی ئانكو هێزا ئەهورا مەزدای و هێزا خرابيێ وا تە هێزا ئەهريمەنی هەنە و دململانەكا بەردەوامدانە، ئەڤ جەنگ و ململانە هەر ژ رۆژا دەستپێكێ و هەتا نهۆ بەردەوامە، لێ پشتی باسكرنا ئەڤێ ملمانەيێ مشەختی دووانەبوونا ئافرێنەری بەرجستە دكەت:

چەند بەد و ئێش و نەخۆشی يان ستەم،ئازار و دەرد
بەد رەوشت و تاريات،دۆزەخ و كوفر و زەلال
يان كول و يانی نەساخی،هەم گرانی و تاڤەرەشك
ئەو هەمی يەك لەشكەرن، خاون بزۆت شير و مەتال
ژێری فەرمانێ رەدالی، يێ خودێ رووڕەش كری
جار ل بن عەرديڤە،جار ژی ژێری دەريا و گلال
لەشكەرێ يەزدانی خێرە،نوور و رۆناك و فريشت
تەندروست و كامەرانی،نانێ ئەرزان و حەلال
خێرخوازی،خۆش و ئاشتی،پاك رەوشتی و ميهرەبان
پەيڤ و كردارێ شرين و هەروەكی خۆشاڤ و بال...(مشەختی،2012،ل158)

وەكو دياره ئافراندنا تشتێن باش و ئەرێنی هاتينە دان بال ئەهورامەزدای و ئافراندنا تشتێن خراب وەكو نەخۆشی و گرانی ب كريار و ئافراندنا ئەهريمەنيڤە هاتينەگرێدان. ل داوييا ئەڤێ شعرێ ژی باسێ سەركەفتنا هێزا باشيێ لسەر هێزا خرابيێ هاتييەكرن:

قوەتا خێرێ هنەك جار دێ رەڤيت بەر شەرفرۆش
قوەتا خێرێ دوماهی دێ وێ هاژووتە زەوال...(مشەختی،2012،ل158)

ل جهەكێ دی ژی بێژيت:
زەردەشت ب نوورێ خۆری
ئەهريم ب تاريكاتی
ل پاشەرۆژ چێووری
ژ ترسێ نارێ زەردەشت
شكەست لەشكەرێ ئەهريم
بەدناڤ و پاشڤەبری
ژێ نەدهات (لا وجيم)
ژێر درب و دارێ زەردەشت...(مشەختی،2012،ل223)

مشەختی لگەل جهان مفا ژ ئەڤێ ململانا بەردەواما دناڤبەرا مەزدا و ئەهريمەنی وەرگرتييە و گەلەك وێنەيێن وی يێن شعری كو پەيوەستن ب بابەتێن نەتەوەيی و نيشتيمانی و كۆمەلايەتی د چنە چوارچوڤێ هەڤتێكستييەكا بهێز لگەل فەلسەفا ئايينێ زەردەشتی سەبارەت ب خودێ و ئافراندن و ململانا دناڤبەرا باشی و خرابيێ:

ئەز و(عەفلەق) ل هەڤ هاتين ب گورز و دار و چۆگانێ
مە درب لێكدان كەمەندكێشان،كەتينە باز و مەيدانێ
ئەوی گوت ئەز خودان هێزم، خودانێ تۆرە و رێزم
زرێ بوو وەك كەرە دێزم،دەما تێتن ژ گارانێ
ئەوی گوت دێوێ بالدارم، د علمێ خو چ سەحارم
م گوت مەزدا تەنێ يارم،تە هاژوت ناڤا خمخانێ
من گوتێ پيرێ راستيمە،ئەوی گوت ئەز حەپەنتيمە
من گوت هێژ تە نەناسيمە،كو ئەز كيمە ل دەورانێ...(مشەختی،2012،ل105)

شاعر باسێ ململانا دناڤبەرا خۆ و (ميشێل عەفلەق) دامەزرێنەرێ حزبا بەعسا عەرەبی دكەت، ئەڤ شەر و ململانا كو شاعری د ئاشوپا خۆ دا چێكری، رەنگڤەدانا خەبات و بەرخۆدانا مللەتێ كوردە ل دژی حزبا بەعسا عەرەبی ب تايبەت ل عيراقێ. شاعر د وێنەيەكێ دراميدا ئەڤێ ململانێ لگەل ململانا دناڤبەرا هێزا باشی و هێزا خرابيێ د ئايينێ زەردەشتيدا وەكهەڤ دكەت، كورد و پێشمەگە كو كەسايەتيا شاعری نوينەراتيا وان دكەت ب مەزدا ئانكو هێزا باشی و رۆناهيێ هاتينە لێكچوواندن، حزبا بەعس و سوپايێ عيراقێ ژی ب ئەهريمەن و دێوێن پەيوەست ب جيهانا تاريات و خرابيێڤە هاتينە گرێدان. شاعر د ئەڤێ باوەرييدايە كو چارەنڤيسێ دوژمنان ژی وەكو چارەنڤيسێ ئەهريمەن و دەستەكا وييە. ل جهەكێ دی ژی دەمێ شاعر باسێ هاتنا وەرزێ بهارێ و داويهاتنا زڤستانێ دكەت و ئەڤێ چەندێ ب سەركەفتنا كوردان و گەشبينييێڤە گرێددەت، بۆ دروستكرنا وێنەيەكی مفای ژ ئەڤێ ململانەيێ وەردگريت:

ئەهريمەن دێوێ رەدالە،بازيدا ئەو گورگێ پير خۆ ل تارستانێ گومكر،زەندك و رانی شكەست...(مشەختی،2012،ل313)

سەردەمێ نەخۆشی و بندەستيێ كو ژ سروشتێن ئەهريمەن و دێوانە دێ ب داوی هێتن و سەردەمێ خۆشيێ دێ هێت، ئەو سەردەمێ كو پشتەڤانێن ستەم و زۆرداريێ دێ ژناڤچن.

2.5. هزرا باش، گۆتنا باش، كريارێ باش:

ئايينێ زەردەشتی ل سەر سێ بنەما ئانكو بهايێن رەوشتيێن سەرەكی هاتييە ئاڤاكرن ((ئەڤ بنەمايە ژی بريتينە ژ هومەتە،

هۆختە، هەڤەریشتە، ئانکو هزرا باش و گۆتنا باش و کریارێ باش))(وحیدی، 1393، ص91). پێدڤییە هەر زەردەشتییەك ل دەستپێکێ هەول بدەت هزرا خۆ پاکژ بکەت و هزرێن خراب نەئێخیتە سەرێ خۆ، پاشی هەول بدەت زمانێ خۆ ژ گۆتنا خراب و پیس بپارێزیت، ل دویماهیێ ژی دڤێت خۆ ژ کارێن خراب بدەتە پاش.

دیارە ئەڤ بنەمایە بووینە جهێ سەرنجا مشەختی، ئەو ب ئەڤێ چەندێ داخبار بوویە و گەلەك پەسنا ئەڤان بهایێن رەوشتییێن ئایینێ زەردەشتی کرییە:

ئەندیشە و گوفتارێ نیکە،پاشی وێ کردارێ قەنج
ئەڤ سێیانە گولبژێرن، ژ زەردەشت هاتین دەست ب دەست...(مشەختی،2012،ل313)

ئەندیشە و گوفتار و کردارێ باش، سێ بنەمایێن سەرەکینە کو نەوە بۆ نەوە ژ زەردەشتی گەهشتینە مە، ئانکو مشەختی هەبوونا ئەڤان بنەمایان بۆ ئایینێ زەردەشتی دزڤرینیت، ئەو ئەڤان بنەمایان ب بەشەکێ نەڤەقەتیای ژ رەوشتێ زەردەشتی ب خۆ دزانیت و د ستایشکرنا زەردەشتیدا و لسەر زارێ وی دبێژیت:

نەخشاندی پێندار هاتیمە،زێرین د گوفتار هاتیمە
پاکیزە رەفتار هاتیمە،گش ئەشکرایە بێ نەهین...(مشەختی،2012،ل300)

ب دیتنا مشەختی، ئەڤ بها ئانکو بنەمایە نیشانا عەقلانی بوونا ئایینێ زەردەشتینە:

یەکەك ئەندیشە باشی
ئەوێ دی تازە گوفتار
کردارێ قەنج بناشی
ژ نەخش و نیگارێ زەردەشت
سەروکانییە مێژی
بۆ گەوهەرێت سێیانە
دل نییە وەك دبێژی
ل کەڤنە وارێ زەردەشت
ژ ئەندیشەیێ نیکی
چێدبن کرد و گوتن
درست و راست و رێکی
رەفت و قەتارێ زەردەشت
شەنگستا دین و دنیا
ب سێ پەیڤان درستکر
خودایێ تاك و تەنیا
گوهـ دە شیعارێ زەردەشت...(مشەختی،2012،ل221)

هزرا باش و گۆتنا باش و کردارێ باش ب گەوهەرێن سێیانی ئانکو سێ گەوهەران هاتینە ناڤکرن، ئەڤە بەلگەنە بۆ ئەڤێ یەکێ کو زەردەشتی پشتبەستن لسەر هەست و سۆزان نەکرییە، بەلکو خوازیارێ ئەڤێ چەندێ بوویە کو مرۆڤ ب رێکا عەقلی هزر و گۆتن و کردارێ خۆ پاکژ بکەت. ب دیتنا شاعری زەردەشتی ب ئەڤان سێ دەربرینان شەنگستێ ئایینێ خۆ دانایە.

مشەختی هەتا ئەوی رادەی ب ئەڤان بنەمایان کاریگەر بوویە کو دبێژیت ئەڤ بنەمایە ب تنێ بۆ مرۆڤایەتیێ بەسن، واتە ئەگەر مرۆڤ ب تنێ گرنگیێ بدەنە ئەڤان بنەمایان دێ سەرکەڤن و ئێدی پێدڤی ب چ بنەما و ئامۆژگارییێن دی نینە:

ئەگەر تێکدا جیهان چووبان ل سێ پەیڤان هەما بەس بوو
یەکەك ئەندیشەیێ قەنجە،ئەوێ دی کرد و گوفتاری
کەسەك ئەندیشە خاوین بیت،کەسێ گوفتارێ شیرین بیت
کەسێ کردارێ زێرین بیت،ل سەر وی مۆژدە دێ باری...(مشەختی،2012،ل311)

ئێدی مشەختی ئەڤان بنەمایان دکەتە بناغە بۆ گوتارا خۆ، ژبۆ ئامۆژگاری و شیرەتکرنا خواندەڤانی پشتبەستنێ لسەر ئەڤان بنەمایان دکەت، باشترین بەلگە ژی بۆ ئەڤێ چەندێ شعرا (دێ خۆشتڤی هەمان بی)یە:

نەئێخە ناڤ سەرێ خۆ ئەندیشەیا بەد و رەش ل راست توخمێ مروڤان دلێ خۆ نەکە خەرخەش
بژی وەکی فریشتە و دلێ تە پاك و رۆن بیت بێ کین و بێ دەغەل بیت،بێ دەنگ و تۆز و قەرقەش
ئەگەر تە ئەو بجێ کر،گوفتارێ خۆش و تەرلان
دبوورن سەر زمانت،شرین و خۆش و بێ خەش
گاڤا تو زارشرین بووی کردار ب خۆ پەسندن
دژی ب کامەرانی و ئەنی وەکی گولا گەش
چی دەرێ تو لێ هەبی زۆرن تە مام و پسمام
کەسەك ناکەت لگەل تە رکەبەری و کەشاکەش
ئەڤینا تە دێ پرکەت چاڤ و دلان سەرانسەر
دێ خۆشتڤی هەمان بی،سۆر و سپی و یان رەش
دشێی کو زیندەگانی ل هەر جێیەکی خۆش کەی چ خاوەر و چ باختەر، چ مەنگوور و چ مامەش
دێ بیە نۆشدارەك ژبۆ توخمێ مروڤان ل تەکوم بن ب جارەك چەند هوشیار و بێ هەش...(مشەختی،2012،ل303)

ل ڤێرێ شاعری ب چ رەنگان ناڤێ زەردە شتی نەهینایە و نەگۆتییە کو باسێ بنەمایێن ئایینێ زەردەشتی دکەت، لێ وەکو دیارە شعر ب تەمامی هاتییە تەرخان کرن بۆ پەیوەندییا دناڤبەرا هزر و گۆتن و کردارێ باش و رۆلێ ئەوان د ئاڤاکرنا ژیانەکا خۆش و بەختەوەردا.

3.5. پیرۆز بوونا ئاگری ل دەڤ زەردەشتیان:

ئاگر سیمبۆلێ ئایینێ زەردەشتی و خوداپەرستییا زەردەشتیانە. پەرستگەها زەردەشتیان ئاتەشکەدەیە کو تێدا بەردەوام ئاگر د ئاگردانەکێ تایبەتیدا هلە. هەر ئاتەشکەدەیەکی هەشت دەرگەه و چەند ژوورێن هەشت گۆشەیی هەنە.ل ئاتەشکەدێ بەردەوام مادێن بێنخۆشکەر دهێنە بکارهینان، پاسەڤانێ ئاگری ب (هیبربود) دهێتە نیاسین. (وحیدی، 1393، ص79).

دیارە هەر ئاگرەك ل دەڤ زەردەشتیان پیرۆز نینە، ب تنێ ل ئەوی دەمی نەبیت کو بگەهیتە ئاستێ شکۆمەندی و رێزگرتنێ، ل ئەوی دەمی کو ژ شازدە ئاگرێن دی هاتبیتە وەرگرتن، واتە دێ ئاگری بەردەنە کۆمەکا دارێن سەندەلی هەتا کو ئاگر بگەهیتە پلا پاکژییێ. ل دەستپێکێ پیاوێ ئایینی ئانکو موبەد دێ ئاگری بەردەتە پارچە دارەکی کو لسەر ئاسنەکی هاتییە دانان پاشی دێ ئەڤی ئاگری نێزیکی هندەك پارچەدارێن دی کەت، داکو ئاگر بەربیتە وان، پاشی دێ ئەڤان داران هەلگرن و دێ ئاگرەکێ دی پێ هەلکەن، ب ئەڤی رەنگی دێ شازدە جاران ئەڤ کارە هێتە دووبارەکرن و ئاگرێ شازدێ، دێ ب ئاگرێ پیرۆز هێتە زانین و دێ بیتە سیمبۆل بۆ خودی ئانکو رووگەهەك بۆ پەرستنێ.(احمد ،2001،ص106).

رێورەسمێن هەلکرنا ئاگری ژ لایێ چینا پیاوێن ئایینی دهێتە ب رێڤەبرن، ئەڤ کارە کارەکێ هەستیارە، دفن و دەڤ دهێنە نخافتن داکو هەناسەیا موبەدان ئانکو پیاوێن ئایینیێن زەردەشتیان ئاگری پیس نەکەتـ، هەر وەسا ب چ رەنگان با ل ئاگری ناهێتەکرن، بەلکو دڤێت ئاگر بێ فشار و زۆری لێکرنێ هل بیت. پاشی ئەڤ ئاگرە دێ ل نیڤا ژوورەکا پەرستگەهێ و دناڤ ئاگردانەکێ چوارگۆشەدا کو ژ بەری هاتییە چێکرن هێتە دانان و مۆبەد رۆژانە دێ پارچێن دارێ سەندەلێ داننە سەر ئەڤی ئاگری و ناهێلێن بڤەمریت و ئەگەر هات و ئاگر ژبەر ئەگەرەکی ڤەمریا، ئێدی بۆ هلکرنا ئاگری مفا ژ ئاگرەگێ ئاسایی ناهێتە وەرگرتن بەلکو ئاگر دێ ژ پەرستگەهەکا دی هێتە ڤەگوهاستن. (احمد ،2001،ص107).

ئاتەشکەدە و رێورەسمێن پەیوەست ب ئاگری و فەلسەفا هلکرنا ئاگری ل دەڤ زەردەشتیان گەلەك سەرنجا مشەختی راکێشایە. بەری هەر تشتەکی دڤێت ئەڤێ چەندێ بدەینە دیارکرن کو ئەڤ داخباربوونە ب تنێ بەرهەمێ خواندن و بیستنا وی دەربارەی ئایینێ زەردەشتی نینە، بەلکو بەرهەمێ کارلێکا راستەخۆ یا وی لگەل زەردەشیان و سەردانا وی یا بەردەوام بۆ ئاتەشکەدەیا زەردەشتیان ل باژێرێ یەزد بوویە، ئەڤ راستتیە د شعرا (سەرەدان مۆبەدی) ب تەمامی ئاشکرایە، ل دەستپێکا ئەڤێ شعرێ دبێژیت:

ئەڤرۆکە چوومە ئاتەشگەها زەر بۆ سـەرەدانا مۆبەدێ خێردەر

بۆ دیتنا وان پیر و مـوغـانـا وان دل

فریشتە و زمان جوانا...(مشەختی،2012،ل198)

هەر د ئەڤێ شعرێدا، شاعر ب هویری وەسفا دیمەنێ ئاتەشکەدێ و سـەردانا ئاگرێ پیرۆز دکەت، ب رێکا چـەندین وێنەیێن وەسـفی و لێکچـواندنان دیمەنێ ئەڤی جهی و هەسـت و سـۆز و پەرۆشـی و ئازریانا خۆ بۆ خواندەڤانی ڤەدگۆهێزیت:

من دیت چ حەوشەك درەخت و گولزار

پان و بـەرین و پـاك و شرینكار

ئەوان دخـاند بـۆ یەزدانێ یـەكتا

پـەروەردیگارێ بێ رەنگ و هەمتا

من دیـت کو هـندی دار و دیوارەك

هـەر نـاڤێ یەزدان تینا بجارەك

سـەر بان و دۆرێت ئاتەشگەها جان

کێلڤە کری بوون ،درووشمێ ساسان

چـاخـێ کـو مۆبەد بۆ من شرۆ کر

رونـدك ل چـاڤم هات وەکی ئاگر

خـان و دیـوارەك ب سـام و سادە ب یەکتا پەرسـتی وان هەبوو شادە

بێ کـەسك و سـۆر و نیگار و مینا بێ زەر و زەخرەف،بێ ئال و شینا

بێ دەنـگ و نـاورت،بێ مـلملانێ

نـەبوو نیـشانا رەقس و دیلانێ

هەر ئاجۆرەك تێ هزرەکا کویر بوو بێ دەنگیا وان پەندەکا دویر بوو

پـەندەکـا دویر بوو،جارجار دنالی

نـالـینەکـا تـال بۆ پیر و کالی

دەستێ مە گرت و مۆبەد ب نەرمی

ئەم چووینە پێشی ئاتەشە گەرمی

ئەول کـو گـەشتین ئەیوانە پیرۆز

زۆر پاك و خاوێن سادە و بێ تۆز

مە شکلێ زەردەشت دیتن ل وێرێ

بـــەر لایێ راسـتێ شەباکا خێرێ...(مشەختی،2012،ل198–199)

د وەسفا مشەختیدا ئاتەشکەدە سیمبۆلێ ئێکانەپەرستی و پاکژییێیە، جهەکێ ئارامە و دویرە ژ سماکرن و قەرەبالغییێ، جهەکێ روحانییە و هەستەکێ خۆش پێشکێشی مرۆڤی دکەت. پشتی کو شاعر سالۆخا تاتەشـکەدەیێ ددەت، چـەند دێران بۆ وەسـفا ئاگری و جهێ ئاگری تەرخان دکەت:

شـەباکـەکێ زۆر بەرین و پان بوو

ئاوێنەکێ پـڕ رۆن و جـوان بوو

ئاگـر مە دیت سەر مێزەکێ هەلبوو ل پشت شەباکێ دلێ مە

حـــەلبوو

ئاگـــرەکێ ســـەوز،جوان و پڕ نەرم ژ دارێ سەندەل بێ دوود و بێ تەم

سەر مێزەکا زیڤ،ناڤ مەجمەرەك بوو

موومـــەکا کچکە ب رەخڤە هەلبوو

شـــیشە د شـــیشە ئـــاگرە تـــێدا

رۆن و جـــوان و سەد مەعنە تێدا

مۆبەدی فەرموو : ئەڤهەیە موشکات

ئەڤـهەیە مـیسباح،نك تەیە ئایات...(مشەختی،2012،ل199)

مشـــــەختی ژ لایەکیڤە ب هویری ئاگری و ئاگردانی و جهێ ئەڤی ئاگردانی وێنەدکەت و ژ لایەکێ دیڤە هە ست و ورووژانا خۆ ل دەمێ دیتنا ئاگرێ پیرۆز ددەتە دیارکرن. شـــاعر لســـەر زمانێ مۆبەدی دبێژیت: ئەڤە ئاگرە ئانکو ئەڤ رۆناهییە و ب تنێ ل دەڤ مە پیرۆز نینە بەلکو ل د ئیسلامەتیێدا ژی رۆناهی سیمبۆلێ هەبونا خودێیە. شـــاعر ل جهەکێ دی بۆ داکۆکیکرن لســـەر ئەڤێ چـــەندێ کو زەردەشتی ئاگری ناپەرێسن، دبێژیت:

ئاگرپـــەرســـتی نییە

پەیرەوێ دوژمن نەکە

ئاگر مەبەستی چییە

بوویە شیعارێ زەردەشت؟

رۆنـایە رێکـا خـــودێ

خودێ ژی شبتی نوورە

تو وەرە باش گوهـ بدێ

رێڤەوژارێ زەردەشت:

ســـورەتـــا نوورێ ببـین

الله ب چ شـــبـــانـــدی؟

ب میشکات و نوورێ رەنگین

وەکی ووتارێ زەردەشت

زاڤایێ مام (شوعەیبی)

ئەو چ بوو دیت د دارێ

ئەو نەبوو نارێ رەبی؟

وەکـــــــــی قـــــــــەرارێ زەردەشت...(مشەختی،2012،ل223-224)

مشەختی ب توندی رەخنەیێ ژ ئەوان کە سان دگریت کو باوەرییێ ب گۆتنا دوژمنێن کوردان دهینن و وەســا هزردکەن کو زەردەشـــتی ئاگری دپەرێســن، ئاگر وەك رۆناهی ب تنێ سـیمبۆلەکە بۆ هەبوونا خودێ، تـەنـانـەت د قورئـانـێدا ژی خودێ ب رۆنـاهیێ هـاتییـە لێکچـواندن، هەر وەسـا خودایێ مەزن ل چـیایێ تووری خۆ وەکو ئاگر و رۆناهی بۆ موسا پێغەمبەری دایە دیارکرن.

ژێر کـاریگـەرییـا ئـەڤی ئـاگری و ئـەو دەلالـەتێن کو د ئـاییـنێ زەردەشـتیدا بۆ هاتینە دانان و بنەجهکرن، مشـەختی گەلەك جاران ئاگری و هەلبوونا ئاگری ب ســـیمبۆلێ کوردایەتی و هەبونا کوردان دزانیت:

ئاگرێ زەردەشت هندە هزار سال

هەلکری،پشت پشت،ناکەتە کەندال

بنی ل عەردە سەر چوویە ئاسمان

زەحمەتە جەردە وی کەتە وێران...(مشەختی،2012،ل203)

ل ڤێرێ شـــاعر باســـێ ئایینێ زەردەشـــتی یان پیرۆزییا ئاگرێ زەردەشـتیان ناکەت، بەلکو خەباتا بەرخودانا کوردان لگەل هلبوونا ئاگرێ زەردەشـــتی وەکهەڤ دکەت، ئاگرەك کو خۆ ژ ســـەردەمێ زەردەشـتی هلبوویە و نەوە ب نەوە نەهاتییە ڤەمراندن، ئاگرەك کو ب دەستێ دوژمنان ناهێتە ڤەمراندن.

4.5. گرنکیدان ب چاندن و کارکرنێ:

ئایینێ زەردەشتی (لسەر بناغەیێ گەشبینی و بزاڤ و چالاکی و ئاڤەدانکرنێ هاتییە ئاڤاکرن. ئەڤ ئایینە(پشتا خۆ ناکەتە ژیانا خۆشگوزەرانیێ. ژیان پیرۆز و شکۆمەندە، خۆشی و بەرفرەهی ژ نعمەتێن خودێنە، دڤێت مرۆڤ خۆ ژ وان بێ بەهر نەکەت. هەژاری و نەداری ژ کارێن ئەهریمەنییە، چێنابیت ژبۆ بدەستڤەهینانا پاداشتا پشتی مرنێ مرۆڤ خۆ ژ خۆشیێن دنیایی بێ بەهر بکەت....ل رۆژا داویێ ئەو کەس دهێنە خەلات کرن کو هەولا ئاڤاکرنا عەردی و خوشحال کرنا خەلکی دابیت) (فرەوشی، 1356، ص22-23) کار و خەبات ژبۆ ژیانێ هەتا ئەوی رادەی ل دەڤ زەردەشتی گرنگە کو ب ئامانجا ئافراندنا مرۆڤی هاتییە زانین.(رحیمی. 1382،ص137)

د ئایینێ زەردەشتیدا دڤێت مرۆڤ ژبۆ بجهئینانا ئامانجێن ئەهورامەزدای کار بکەت، جەختییەکا زێدە لسەر هندەك کاران هاتییەکرن وەکی کولانا بیرێن ئاڤێ و چاندن و ئاڤدێری، خودانکرنا مەر و مالات و بالندەیان، ژناڤبرنا گیانەوەرێن زیانبەخش و گیایێن زێدە...) (ێریا، 1368،ص93)

د ئایینێ زەردەشتیدا دار چاندن و کشتوکال ب پەرستن و کریارێن باشێن ئایینی دهێتە هژمارتن. ئێك ژ کورێن زەردەشتی ب ناڤێ (ئەرتەندەر) ب ئێکەمین پێشەوایێ جووتیاران دهێتە نیاسین. چاندن و چاڤدێری و پاراستنا رووەکان کارەکە کو ژبۆ رازیکرنا ئەمورداد، واتە فریشتە و خوداوەندێ رووەکان دهێتەکرن)(روح الامینی، 1379، ص79)، ب دەربرینەکا دی د ئایینێ زەردەشتیدا ژیانا گوندایتییا جێگیر نموونەیا ئاشتی و راستییێیە(باربدر، 1993، ص91).

ئەڤ گرنگیدانا زێدەیا ئایینێ زەردەشتی ب کارکرن و کشتوکال و ئاڤەدانکرنێ، رەنگڤەدانا خۆ د شعرێن مشەختیدا هەیە. شاعری

پەسنا ئەڤێ تایبەتمەندییا ئایینێ زەردەشتی کرییە و ب ئارمانجەکا مەزن و هەژی ل قەلەم دایە:

گەر زیندەگانی تــــە دڤـــــێ،یــــان کــــامـــــەرانی تە دڤێ
یان شادمانی تە دڤێ،چاندن بکە و خۆشکە زەمین
تە ڤێت وەلات ئاڤا بکەی، پڕ خـــــەندە و دل شـــــــا بکەی
کولب وگرانی قاو بدەی،ئەهریمەنێ ئینسان و ژین
یەکتاپەرستی ئـــــــەی هـــــــەڤال؟ بگرە ردین ل دێوێ رەدال
شینکە تو چەند دۆل و نەهال،دروود ژبۆ مللەت چەرین
(مەزدا) ژتە دێ بیت بەری،گەر شـــین نەکەی تو کیشـــوەری
گوفتارێ پاك و خێردەری،بۆ خۆ بکە(حەق الیقین)
زەردەشتی فەرمان کــــر بــــــەلی، گەر عـــــالمی یـــــانی وەلی
نـــابیـــت ژبۆ کـــەس تـــەمبـــەلی، چـــێبوون مرۆڤ بۆ عـــەشـــق و ڤین...(مشەختی،2012،ل301)

دشێین بێژن د ئەڤان چەند دێراندا تەڤایا لایەنێن پەیوەست ب بابەتێ گرنگییا کار و چاندنێ د ئایینێ زەردەشتیدا هاتییە باسکرن، ئاماژە ب رۆلێ چاندن و ئاڤاکرنێ د پێشکەفتن و بەختەوەرییا مرۆڤان هاتییەدان، هەر ئەڤەنە کو هێزا ئەهریمەنی و هەڤالێن وی لاواز دکەت و هێزا ئەهورامەزدای ئانکو هێزا خێرێ زێدە دکەن. ئەهورامەزدای ب رێکا زەردەشتی فەرمان ل خەلکی کرییە کو وەلاتێ خۆ ب چاندنێ ئاڤادان بکەن و خۆ ل تەمبەلیێ بپارێزن.

6. دابونەریتێن زەردەشتیان

مشەختی ب تنێ باسێ بنەما و باوەرییێن زەردەشتیان نەکرییە، بەلکو هندەك رێورەسم و دابونەریتێن زەردەشتیان ژی بەرجستە کرییە، پرانیا ئەڤان دابونەریت و رێورەسمێن کو مشەختی باسکرینە، ئەون کو وی ب خۆ ب چاڤێن خۆ ئەو دیتینە، یان بەشداری تێداکرینە.

ئێك ژ ئەڤان رێورەسمان ڤەخوارنا شەربەتا هوومێیە(هووما گیایەکە، لێ ب راستی ب تنێ گیایەکێ سادە نینە، ئەو خوداوەندێ هومایە لسەر عەردی. د رێورەسمێن ئایینیدا ئەڤ خوداوەندە واتە هووما دهێتە گڤاشتن و شەربەتەك ژێ دهێتە درستکرن، پشتی ب دویماهیهاتنا ئەڤێ قوربانیکرنا بێ خوینڕشتن، ئەڤ شەربەتە ژلایێ موبەدانڤە دهێتە ڤەخوارن) وەسا دیارە کو ل سەردەمێن کەڤن مۆبەدان گۆشتێ گیانەوەرێ قوربانیکری لگەل شەربەتا هومێ تێکەل کرینە و ڤەخوارینە. (یحیی، 2016،ص91)

د ئەفسانەیێن زەردەشتیاندا، ئافراندن و ژدایکبوونا زەردەشتی ب ئەڤی گیایڤە هاتییەگرێدان، ئانکو باسێ هندێ دهێتەکرن کو مەزنێن فریشتەیان لسەر تایێن هوومێ روونشتینە و پاشی دوو چێلێن سپی ژ بەرگێن ئەڤێ دارێ خوارینە و ل دویڤدا پیاوەکێ ئایینی و کچەك کو ژ مالباتەکا مەزن بوویە، تایێن هوومێ کرینە ناڤ شیرێ ئەڤان چێلان و پێکڤە ئەڤ شیرە ڤەخوارینە و نێزیکی هەڤ بووینە و د ئەنجامدا زەردەشت ژ دایکبوویە.(توملین، 1980، ص146)

مشەختی د شعرەکا خۆدا وەسا باسێ ڤەخوارنا شەربەتا هوومێ کرییە:

شــــەربـــەتـــا (هووم)ێ موغان درستکر
پـــــڕی گولاڤ و قەند و شـــەکـــر کـــر
مـــە ژی ڤـــەخـــار و هـــەر و جـــام
بـــێن خۆش و سار و شیرین و پڕتام
مەست بووین و هژیاین،وەك دارێ شمشاد
رۆژێت رەش و تـــەم مە هاتە سەر یاد
رۆژێـــت رەش و تـــار ژ دەســـتێ تـــازی
رۆنـــدك مە بارانـــد،هـــەوار و گـــازی...(مشەختی،2012،ل198)

وەسا دیارە کو مشەختی د سەرەدانا خۆ بۆ ئاتەشکەدەیێ ب تنێ بەشداری د رێورەسمێن هلکرنا ئاگریدا نەکرییە، بەلکو ب دەستێ پیاوێن ئایینێن زەردەشتی شەربەتا هوومێ ڤەخوارییە، ئەڤ شەربەتە شەربەتەکا شرین بوویە کو کاریگەرییەکا مەعنەوییا مەزن لسەر شاعری هەبوویە و بوویە ئەگەر کو زولم و زۆردارییا عەرەبان بهێتە بیرا وی.

رێورەسمەکێ دی کو د شعرێن مشەختیدا ئاماژە پێ هاتییەکرن، رێورەسمێن سەدرەپۆشین، ئانکو سەدرە لبەرکرنێیە،(پێدڤییە کچ و کوڕ دناڤبەرا ژیێ هەفت هەتا پازدە سالیدا سەدرێ بکەنە بەر خۆ، سەدرێ فانێلەکێ فرەهـ و بێ یاخە و هەچك کورتە کو ژ نەهـ پارچەیان هاتییە دروین، ل بەر سینگێ وێ هەتا بن گەرویێ ڤەکرییە، ئەڤ جهێ ڤەکری ژ(کرفە)ی دەست پێ دکەت کو کیسکەکێ بچویکە، ئەڤ کیسکە سیمبۆلەکە بۆ گەنجینەیا هزرا باش، گۆتنا باش و کارێ باش). (وحیدی، 1393، ص62)

مشەختی ل دەمێ گەنگەشەیا خۆ لگەل شێخەکی، واتە دەمێ باسێ رەسەنایەتییا ئایینێ زەردەشتی و کەڤنەشوپییا هزرێن شێخی دکەت، سەدرەیێ وەکو سیمبۆلەك بۆ شانازیکرن ب ئایینێ زەردەشتی لهەمبەر جوببە کو دبیتە سیمبۆلێ هزرێن کەڤن و پاشڤەبرنێ بکاردهینیت:

سەدرە پۆشەی ئەز دپۆشم،جوببە هاڤێتە تەنوور
جو ببـــە بۆ هنـــد ســــال ل پـــاش دا ین، موســــتـــەمـــەنـــد و بەندەوار...(مشەختی،2012،ل325)

ژبلی ئەڤان رێورەسمان مشەختی د شعرێن خۆدا باسێ هندەك دابونەریت و رێورەسمێن دیێن زەردەشتیان وەکو جەژنا نەورۆزێ و جەژنا میهرەگانێ و چەندین نەریتێن دی کرییە.

7. ئەنجام

1- د شعرێن م شەختیدا زەردە شت سیمبۆلەکێ نەتەوەییە، شاعر شانازیێ پێ دکەت و ب رێز و شکۆمەندیڤە باسێ ئایینێ وی دکەت.

2- مشـــەختی شـــارەزاییەکا باش لســـەر ژیانا زەردەشـــتی و وەرارا مێژوویا ئـایینێ وی هـەبوویـە و دشـــعرێن خۆدا ئـەڤ چـــــەنـدە بەرجستەکرییە.

3- مشـــەختی چ گومان لســـەر کورد بوونا زەردەشـــتی و پێغەمبەر بوونا وی نینە.

4- ل دەڤ مشـــەختی ئاڤێســـتا ژی پەرتووکەکا ئاسمانی و پیرۆزە، ئەو مینا پەرتووکێن دیێن ئا سمانی ســــەرەدەریێ لگەل ئەڤێ پەرتووکێ دکەت.

5- مشـــەختی باســـێ ئێکانەپەرســـتییا زەردەشـــتیان و ئێکانە بوونا ئافەرێنەری د ئایینێ زەردەشـتیدا کرییە، لێ د شـعرێن خۆدا باسـێ ململانا دناڤبەرا هەر دوو هێزێن باشـی و خرابیێ کرییە و دووانەبوونا ئافەرێنەری د ئایینێ زەردەشتیدا ئازراندییە.

6- مشـــــەختی ب بـەردەوامی ململانـا دنـاڤبـەرا ئـەهورامـەزدا و ئەهریمەنی ب خەباتا مللەتێ کورد ل دژی دوژمنان وەکهەڤ کرییە.

7- مشـــەختی ب خۆ ســـەرەدانا پەرســـتگەها زەردەشـــتیان کرییە و ئاگرێ پیرۆز ب چاڤێن خۆ دیتییە، لەوما ژێدەرێ وە سف و وێنەیێن وی بو ئاتەشـــــکەدا زەردەشـــــتیان و ئاگرێ پیرۆز ئەزموونا خودییا وییە.

8- مشـــەختی هەولدایە فەلســـەفە و ئارمانجا زەردەشـــتیان ژ هلکرنا ئاگری و بکارهینانا وی وەکو رووگەهەک بدە دیارکرن.

9- مشەختی گەلەک ژ بنەمایێن ئایینێ زەردە شتی و هەروە سا دابو و نەریتێن زەردە شتیان د شعرێن خۆدا بەرج ستەکرییە و ب ئاوایێن جۆراوجۆر مفا ژ وان وەرگرتییە.

8. لیستا ژێدەران

1.8. ب زمانێ کوردی:

مشەختی، مەلاخەلیل. دیوان.بەرگێ ئێکێ، بەرهەڤکرن: نەوزاد مەلاخەلیل مشەختی و کامەران ئیبراهیم مشەختی، سپیرێز، دهۆک،2012.

2.8. ب زمانێ عەرەبی:

احمد، شفیع الماحی. زرادشت و زرادشتیە، حولیات الاداب و العلوم الاجتماعیە، کویت، الحولیە الحادی و العشرون،2001.

بارندر،جفری. المتعقدات ادینیە لدی الشعوب، ترجمە: امام عبدالفتاح امام، کویت، 1993.

توملین أ.و.فلاسفە الشرق،ترجمە: عبدالحمید سلیم، دار المعارف المصر، 1980.

شناوی، محمد ایوب. الدین فی الحچارات الشرقیە القدیمە و اپرە علی الدیانات السریە و الفلسفیە لدی الیونان، دار الحچارە، 2002، قاهرە.

الیاد، میرسیا. تاریخ المتعقدات و الافکار الدینیە، ترجمە:عبدالهادی عباس، الجزو الاول، دار الدمشق،گبعە الاولی، دمشق،1386.

یحیی،اسامە عدنان. الدیانە الزرادشتیە ملاحڤات و اراو، اشور بانیبال للکتاب، بغداد، 2016.

ب زمانێ فارسی:

ێریا، غلامعلی. 1368، ێشنایی با تاریخ ایران، موسسە انتشاراتی و فرهنگی پایا، چاپ سوم، تهران.

اشیدری،جهانگیر. 1388، سپنتامینو و انگرمینو، .http://jashnhaz.blogfa.com

بویس، مری. 1377، چکیدە تاریخ کیش زرتشت، ترجمە: همایون صنعتی زادە،انتشارت صفی علیشا، تهران.

پورداوود، ابراهیم. بدون سال، خردە اوستا، انتشارات انجمن زرتشتیان بمبئی، بمبئی.

پورداوود، ابراهیم. ، 1384، گات ها کهن ترین بخش اوستا، انتشارات اساگیر، چاپ دوم،تهران.

پورداوود،ابراهیم. 1359، ویسپرد،تهران.

پورداوود، ابراهیم. 1387، یسنا، نشر اساگیر، تهران.

خالقی،حبیب اللە و وایی، شاکر. 1395، رویکرد اندیشمندان زرتشتی معاصر بە توحید مبدأ، نشریە پژوهش های دینی، سال چهارم، شمارە 8، پاییز و زمستان.

رحیمی، حسین و مومنی، جواد. 1382، چشم اندازە توسعە در تعالیم زرتشت، فصلنامە جمعیت، شمارە45 و 46، پژوهشگاە علوم انسانی و مگالعات فرهنگی.

روح الامینی، محمود.1379، نمودهای فرهنگی و اجتماعی در ادب فارسی، چاپ سوم، انتشارت ێگاە، تهران.

فرە وشی، بهرام. 1356، یشت ها، انتشارات دانشگاە تهران، چاپ سوم.

هیوم، رابرت ا.. 1369، ادیان زندە جهان، عبدالرحیم گواهی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

وحیدی، حسین. 1393، ێشنایی با دین زرتشت، انتشارت ێفرینە،تهران

تأثير الديانة الزرادشتية على أشعار (ملاخليل مشختي)

الملخص:

قبل ظهور الاسلام، كانت الزرادشتية ديانة رئيسية للاكراد، لكن بعد مجيء وانتشار الديانة الإسلامية" أصيبت الزرادشتية بالضعف، مع ذلك كان لهذه الديانة تأثير عميق على الثقافة والأدب الكردي، لاسيما بعد ظهور الفكر القومي الكردي في أواخر القرن التاسع عشر وامتدادا بالقرن العشرين. في هذه المرحلة مارست الديانة الزرادشتية دورا مختلفا في الثقافة الكردية، إن الاهتمام والحديث عن هذه الديانة أصبح جزءا من الشعور القومي لعدد كبير من الكتاب والشعراء، وهؤلاء الكتاب والشعراء تحدثوا باعتزاز عن الزرادشت ودينه. وكان من بين هؤلاء الشعراء (ملاخليل مشختي) الذي تأثر كثيرا بالزرادشت وتعاليمه، ولكن ما يميزه عن الآخرين هو اختلاطه المباشر مع اتباع الديانة الزرادشتية، ومعرفته للعادات والتقاليد الدينية ودراسته المستمرة حول الزرادشتية وذلك في مدينة يزد الإيرانية عندما كان لاجئا سياسيا في إيران. تحاول هذه الدراسة التحقيق في تأثير الزرادشتية على أشعار(مشختي) ومدى تفاعله مع المجتمع الزرادشتي، فرضية هذة الدراسة هي أن الشاعر تأثر بالزرادشتية من المنظور القومي، لكن ليس انفعالا عاطفيا بل نتيجة دراسة وبحثه المستمر حول الديانة الزرادشتية. وقد اعتمدنا في هذه الدراسة على المنهج الوصفي– التحليلي.

الكلمات الدالة: زرادشت، الزرادشتية، مشختي، اهورامزدا، ئافيستا.

The Impact of Zoroastrianism on Mala Khalil Mshakhti's Poetry

Abstrac:

Before the emergence of Islamic Religion, Zoroastrianism was the religion of Kurds, after Islamic religion the Zoroastrianism religion is decreased and gets lost, but at the same time it is remained variously in the culture and literature of Kurdish people as well as there is still its impact on them particularly after uprisings and developing of Kurdish nationalism by the late of nineteenth century and during the 20th century. In this period, the Zoroastrianism religion is identified in a modern way in the Kurdish culture and literature. The importance and dealing with this religion becomes a part of the nationalism, there are numerous writers and poets proudly dealt with the Zoroaster and Zoroastrianism. One of that poets is Mala Khalil Mishakhti who is highly impressed by that religion which is Zoroastrianism, but, the difference between Mshakhti and all other poets is that Mishakhti became familiar with the Zoroastrianism and the tradition due to his direct interaction with the society while in Immigration in Iran and he widely examined the aspect of Zoroastrian People along with the religion. This study is an attempt to figure out the way how Mshakhti was influenced by the Zoroastrianism and his interaction with the people. The study is conducted by a hypothesis that Mshakhti's Influence by Zoroastrianism was mostly nationalistic, his admiration towards that religion was not only a strong desire, but, it was the results of his reading and researching of that religion itself. This study is obviously accomplished based on the descriptive analysis approach.

Keywords: Zoroaster, Zoroastrianism, Mshakhti, Ahura mazda